

AHTERİ-Yİ KEBİR'DE TIBBİ İSİMLER

Medical Names in Ahteri-yi Kebir

Prof. Dr. Halil Ahmet KIRKKILIÇ

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi
Bölümü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı
ahmetkirkkilic@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-4543-4964>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-
Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute –
AİCUSBED 6/1 Nisan/April 2020 / Ağrı
ISSN: 2149-3006 e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	06.11.2019
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	27.03.2020
Sayfa- <i>Pages</i> : 193-222	 https://doi.org/10.31463/aicusbed.643493

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate

AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
 Journal of Ağrı İbrahim Çeçen University Social Sciences Institute
 AİCUSBED 6/1, 2020, 193-222

AHTERÎ-Yİ KEBİR'DE TIBBİ İSİMLER

Medical Names in Ahteri-yi Kebir

Prof. Dr. Halil Ahmet KIRKKILIÇ

Öz

Ahterî-yi kebir, Türk dil ve din bilgini Ahteri, Muslihuddin Mustafa el-Karahisarî tarafından kaleme alınan Arapça – Türkçe orta ölçekte bir sözlüktür. Eserde 24497 madde başı bulunmaktadır. Ahterî-i kebir'in pek çok yönden diğer sözlüklerden farklılık göstermesi, günümüzde kullanılmayan birçok kelime ve deyim yer vermesi, ona büyük bir önem kazandırmaktadır. Yapılan araştırma sonucunda tıpla ilgili olmak üzere eserde 209 madde başı, buna ilaveten 321 madde içi, toplam olarak 530 tıbbi terim kullanıldığı tespit edilmiştir. Kullanılan terimler insan, hayvan ve bitkilerle ilgili olanlar şeklinde tasnife tabi tutuldu. Ahterî-yi kebir'de geçen terimlerin pek çoğunu sözlüklerde bulmak mümkün değildir. Bu da çalışmaya ayrı bir önem kazandırmaktadır. Bazı maddelerde bahsi geçen nesnenin veya hususun neye yaradığı, bunların nasıl kullanılması gerektiği yer almaktadır. Çalışmada bitki, hayvan, taş veya çeşitli maddelerin tıbbi yararları, bunların hangi rahatsızlığa iyi gelebileceği, bunlardan tıbbi cihetle nasıl yararlanılabileceği üzerinde duruldu. Pek çok sözlük taranarak çalışmaya Ahterî-yi kebir'deki tıbbi terimlerin karşılıklarını ihtiva eden bir sözlük konuldu. Anlaşılmasında güçlük olan ifadelerin karşılıkları da parantez içinde verildi. Çalışmanın sonuna bir de sözlük konuldu.

Anahtar Kelimeler: Ahteri-yi kebir, Ahteri Muslihuddin Mustafa, tıp

Abstract

Ahterî-yi kebir is a medium-sized dictionary of Arabic-Turkish written by Turkish language and religion scholar, Ahteri Muslihuddin Mustafa al - Karahisarî. There are 24497 entries in the work. As Ahterî-i kebir differs from other dictionaries in many ways and includes many words and phrases that are not used today adds great importance to it. As a result of the research, it was determined that 530 medical terms were used in the work, with 209 entry items and in addition to them 321 items used in other entries. The terms used were classified as those related to human, animals and plants. It is not possible to find most of the terms in Ahterî-yi kebir in dictionaries. This gives a special importance to the study. Some items include what the aforementioned object or case is for and how it should be used. In the study, the medical benefits of plants, animals, stones or various substances, which diseases they can cure and how they can be benefited from the medical aspects were focused on. Many dictionaries were scanned and a dictionary including the equivalents of medical terms in Ahterî-yi kebir was added to the study. Meanings of expressions that were difficult to understand were given in parenthesis. A dictionary was added to the end of the study.

Keywords: Ahterî-yi kebir, Ahterî Muslihuddin Mustafa, Medical.

Giriş

Ahterî-yi kebir, Türk dil ve din bilgini Ahterî, Muslihuddin Mustafa el-Karahisarî (doğ. Afyonkarahisar ? - öl. Kütahya 968/1560-61) tarafından kaleme alınan Arapça – Türkçe orta ölçekte bir sözlüktür. Eserde 24497 madde başı bulunmaktadır. Ahterî-i kebir'in pek çok yönden diğer sözlüklerden farklılık göstermesi, günümüzde kullanılmayan birçok kelime ve deyim yer vermesi, ona büyük bir önem kazandırmaktadır. Ahterî-yi kebir'de tıbbi olarak sık kullanılan kelimelerden bazıları şunlardır: *Acı, ağrı, çıban, dârû, devâ, dolama, dumagu, edviye, etibbâ, gussa, hasta, hastalık, İkikardeşkanı, ilaç, illet, imtilâ, irinlenmek, kıran, kuduz, kurdaşan, kurha, kurlagun, kurûh, maraz, merhem, murabba, nezle, sağalmak, sıtma, uyuz, veca, verem, yağır, yerekan, zahmet, zehir, zükâm*. Kullanılan terimler insan, hayvan ve bitkilerle ilgili olanlar şeklinde tasnife tabi tutuldu. İnsanla ilgili 133, hayvanlarla ilgili 27, bitkilerle ilgili 49 olmak üzere toplamda 209 madde başı terim; insanla ilgili 261, hayvanlarla ilgili 40, bitkilerle ilgili 20 olmak üzere toplamda 321, buna ilaveten madde içi terimler dahil; genel toplamda **530 tıbbi terim** kullanılmıştır. İnsanlarla ilgili terimlerden 15'i bitkilerle, diğer 15'i hayvanlarla; bitkilerle ilgili terimlerden 6'sı hayvanlarla ilgili kısımda da yer almıştır.

Bu tasnif doğrultusunda metinde geçen kelimelerin orijinal şekli, gerektiğinde, parantez içinde bunların anlamları verildi. Anlamayı kolaylaştırmak için metinde geçen kelimelere dair sözlük oluşturuldu. Sözlükte tıbbi terimlerle ilgili olarak 404'ü yabancı 24'ü Türkçe olmak üzere toplam 428 kelime tanımlayıcı olarak kullanılmıştır.

Ahterî-yi kebir'de geçen terimlerin pek çoğunu sözlüklerde bulmak mümkün değildir. Bu da çalışmaya ayrı bir önem kazandırmaktadır. Bazı maddelerde bahsi geçen nesnenin veya hususun neye yaradığı, bunların nasıl kullanılması gerektiği yer almaktadır.

İNSANLARLA İLGİLİ TERİMLER

acı ►: <i>tefcî'</i> : Acıtmak ve ağrıtmak ve hüzün vermek.	~ <i>bedel</i> : Elde ve ayakta olan zahmet ve ağrı
âciz olmak ►: <i>leyy</i> : Ve ilaç etmek. Ve âciz olmak.	~ bk. <i>acı/tefcî'</i>
ağrı ►: <i>â'ir</i> : Göz ağrısı; <i>remed</i> gibi.	~ bk. <i>beden ağrısı/rüdâ'</i> .
	~ <i>bükûn</i> : Nebatattan bir otun adıdır ki riyâh-ı galızaları tahlil eder ve göğüs

ağrısına nafidir.
 ~ *edl*: Boyun ağrısı.
 ~ *elem*: Ağrı; *veca* gibi
 ~ *elim*: Ağrıtıcı ve inletici.
 ~ *ermed*: Ve gözü ağrıyan.
 ~ *hakvet*: Yürek ağrısı, *veca*'-ı *batn*.
 ~ *halec*: Kişinin kemikleri ağrımak.
 ~ *hasal*: Yürek ağrımak
 ~ *hulâk*: Boğaz ağrısı
 ~ *ilvez*: Evcâ'-ı batnda, yani irinlenmek ağrılarından bir *veca*'dır. Ve inde'l-ba'z *ilvas* çok yemekten mide bozulup tuhme olmaktadır (*Karında cerahat oluşması cinsi bir ağrı, şırı yemekten dolayı oluşan mide bozukluğu.*)
 ~ *icl*: Boyun ağrısı cem'i *âcâl* gelir.
 ~ *kulâ'*: Ağız ağrısı; *veca*'u'l-*fem* gibi.
 ~ *kudâd*: Karın ağrısı; *veca*'u'l-*batn* manasına.
 ~ *kulâb*: Bir asıl marazdır ki deveye arız olup yürürken ağrıtıp zahmet verir
 ~ *kuzâ'*: Ağız ağrısı; *veca*'u'l-*fem* gibi.
 ~ *kübâd*: Ciğer ağrısı; *veca*'u'l-*kebid* manasına.
 ~ *leben*: Cem'i *elbân* gelir. Ve dahi boyun ağrısı ki yastık yüksek olmaktan ola. Ve o boynu ağrıyan kimseye *lebin* derler *kesr-i ba ile*.
 ~ *mağl*: Yürek ağrısı; *veca*'-ı *batn* (*Karın ağrısı*) gibi. Ama davarda otlâ, toprak yemekten hâsıl olur.
 ~ *mags*: Bağırsak ağrısı ve bağırsak üzülmek ve kesilmek; *mags* gibi..
 ~ *masdûr*: Sadrında ağrısı olan (*Göğüs, yürek ağrısı*)
 ~ *mûm*: Ve dahi boyun ağrısı; *bersâm* gibi. Ve inde'l-ba'z şu maraz ki ince ve ağır ola
 ~ *remed*: Göz ağrısı; *veca*'u'l-*ayn* gibi. Ve o gözün sahibine *râmid*

derler ve dahi *irmed* derler
 ~ *sudâ'*: Baş ağrısı; *vecâu'r-re's* manasına.
 ~ *şûhat*: Karın ağrısı; *veca*'u'l-*batn* (*Karın ağrısı*) manasına. Ve inde'l-ba'z verem dedikleri maraz.
 ~ *tasdî'*: Yarmak ve perakende etmek ve baş ağrıtmak..
 ~ *temahhuz*: Velâdet ağrısı olmak (*Doğum ağrısı*)
 ~ *tuhâl*: Dalak ağrısı; *veca*'-ı *tuhâl* manasına.
 ~ *uhuz*: Göz ağrısı; *remed*
 ~ *verş*: Yürek ağrısı; *veca*'ü'l-*batn* (*Karın ağrısı*) manasına..
 ~ *zاهر*: Arka ağrısı; *veca*'-ı *zahr* gibi..
 ~ *zatülcenp*: Yan ağrısı..
 ~ *züllehat*: Arka ağrısı
ala tenli ►: *ebras*: Ala tenli kimse ki beras dedikleri marazdan hâsıl olur (*Beras denilen ala tenlilik hastalığı*).
âmih ►: *me'mûmet*: Dimaga yetişen yara; *âmih* gibi (*Beyne işleyen yara*).
araku'l-hummâ ►: *rûhasâ*: Sıtma terine derler; *araku'l-hummâ* gibi.
arıklık ►: *bk. maraz/zanâ*.
âsî ►: *esâ*: Deva ve ilâç etmek ve melûl olmak ve tabip ve mu'âlic olana med ile *âsî* derler (*Doktor ve ilaç yapıcıya denir*). Cem'i *üsât* gelir; *râi* ve *rû'ât* gibi.
beden ağrısı ►: *rüdâ'*: Zahmet ve maraz yine avdet etmek ve gövde ve beden ağrısının her birisine derler.
behak ►: *şehdânc*: Ve kendir otunun tohumu ki ona *habb-i kinneb* derler. Rib' sıtmasına ve behaka ve berasa nafidir. Ve ondan yeseler veya karın üstüne yakı etseler karın kurdun kırar, giderir. *Ve elifle*

şâhdânc dahi lügattir (*Habb-i kinneb* denilen kendir otunun tohumu. Dört günde tutan sıtmaya, deride oluşan alacalık; uyuşukluk ve miskinliğe faydalıdır. Bundan yiyen veya karnına yakı yapan karın kurdundan kurtulur).

bel ağrısı ►: *talâtulat*: Ve bel ağrısı. Ve inde'l-ba'z şu müşkül derde derler ki ilâcı ve devası olmaya; *dâhiye* manasına da gelir. Cem'inde *talâtül* derler.

beras ►: *bk. ala tenli/ebras*.

beras ►: *bk. behak/şehdânc* (*Uyuşukluk*).

bersam ►: *bk. ağrı/mûm*: Ve dahi boyun ağrısı; *bersâm* gibi. Ve inde'l-ba'z şu maraz ki ince ve ağır ola.

bevâsîr ►: *basur*: Makatta ve burun içinde hâdis olur bir marazdır ki *bevâsîr* derler. Cem'i dahi *bevâsîr* gelir.

birsâm ►: *bk. illet/cirsâm*.

cerb ►: *hikket*: Uyuz; *cerb* gibi.

cereb ►: *arret*: Ve uyuz dedikleri maraz; *cereb* gibi.

cerh ►: *deml*: Ve yara; *cerh* gibi

~ *kedh*: Yara; *cerh* gibi. Cem'inde *küdûh* derler

~ *taz*: Yara; *cerh* gibi. Ve cenk eder iken birbirine yakın olup yoldaş gözetmek.

çıban ►: *cirşâb*: Hasta olduktan sonra arıklayıp gövdede çıban çıkmak (*Hastalık sebebiyle zayıflama ve vücutta çıban çıkması*)
~ *dümmel*: Büyük çıban. Cem'i *demâmîl* gelir. Farisîde ve arabîde müstameldir

~ *habnâ*: Çıbanlı avrat

~ *hibnet*: Büyük çıban; *dümmel* gibi. Cem'i *hiben* gelir

~ *hurkat*: Yanmak ve göynümek. Ve göyündürme dedikleri çıban

~ *müdemmil*: Çıban edici (*Çıban oluşturucu*)

~ *sa'fet*: Sıbyân başında çıkan çıban

~ *şebes*: Söğüt kurdu. Ve çıban. Cem'i *şübsân* gelir

~ *taun*: Veba dedikleri büyük çıban ki yufka yerlerde çıkar. Cem'i *tavâ'in* gelir. Sebebinde ihtilâf-ı ulemâ vaki olmuştur

~ *zamh*: Çıban; *dümmel* gibi (*Veba sebebiyle çıkan çıban*).

dahiyet ►: *bk. bel ağrısı/talâtulat*.

dâne-i horasanî ►: *vahtîrek*: Dâne-i horasanî dedikleri edviye ki etibba katında malumdur.

dârû ►: *hîrbûy*: Bir dârûdur ki *sûrencân* gibi (*Safran gibi bir ilaç*)

~ *kâfur*: Bir nevi dârû-yı maruftur ki Hint diyarından gelir.

~ *kevr*: Ve *mukl* dedikleri dârû ki *mukl-i Yehûd* derler (*Mukl-i Yehûd denilen ilaç*)

~ *sükürket*: Dârûdan ederler hamûr-ı Habeş'ten bir nevidir (*İlaç olarak yapılan habeş hamurunun bir çeşididir*).

darüşşafaka ►: *mâristân*: Hastalara ilaç edecek yer; *darüşşafaka* manasına. Farisîden mu'arredir.

demnü'l-ahaveyn ►: *şeyyân*: İki kardeşkanı ki *demnü'l-ahaveyn* manasına.

deva ►: *abed*: Ve şu uyuz illetine derler ki hiç deva nâfi' olmaya (*İlacın faydasız kaldığı uyuz*)

~ *anzarût* (*Göz otu*): Göz üstüne korlar bir müfid devanın adıdır (*Göze sürülen faydalı bir ilaç*)

~ *ayâ*: Şu maraz ki devasından etibbâ

âciz ola (*İyileştirilmesi mümkün olmayan hastalık*)

~ *bk. âsî/esâ* (İlaç)

~ *bk. bel ağrısı/talâtulat*.

~ *debyet*: Etibbâ katında deva demek.

Ve inde'l-ba'z macun manasına da gelir (*Macun şekline getirilmiş ilaç*.)

~ *devâ*: Vâhidü'l-edviye. Ve inde'l-ba'z deva ve ilaç etmek manasına mastardır

~ *huzuz*: Bir acı devânın adıdır. İnde'l-etibbâ meşhurdur.

~ *isâ*: Ed-devâ bi-aynîhi (*Bizzat deva*,

~ *lâzûk*: Şu deva merhem ki yaraya yapışır, onulmayınca kopmaz (*Hastalık iyileşmeden çıkmayan ve yaraya yapışan merhem*).

dolama ►: *dâhis*: Bir veremdir ki tırnak kurbünde olur. İnde'l-avâm kurlagun veyahut dolama derler (*Tırnak kenarında oluşan şiş, dolama, kurlagın*).

dumagu ►: *zu'ûd*: Başa soğuk geçip dumagu olmak ki *zükâm* gibi (*Başta soğuk geçerek nezle olmak*).

dümmel ►: *bk. çıban/zamh*.

ebras ►: *beras*: Miskinlik nezübillah. Bir meşhur marazdır ki yeri ağartır, alaca olur ve o kimseye *ebras* derler (*Uyuşukluk, miskinlik*).

ebsem ►: *sektet*: Ebsem olmaklık. Ve dahi bir marazdır ki kişi bî-hûş olup düşer ve az olur ki ifâkat bulmak fevt olur (*Suskun olmak. Bayılan kişinin az sonra ayılması, ender olarak ölmesi*).

edviye ►: *bk. deva/devâ*

~ *kündüs*: Bir çeşit ilaç

~ *müzevver*: Ve dahi etibba hastalar için ettikleri edviyeli çorba (*Hekimlerin hastalar için oluşturdukları iyileştirici çorba*).

~ *natûl*: Şu su ki edviyelerle kaynatıp

malûl kişinin az az başına dökerler (*İlaçlarla kaynatılarak hastanın başına dökülen su*)

~ *sefûf*: Şu edviye ki gayr-ı macun ola (*Macun şeklinde olmayan ilaç*).

edviyeli çorba ►: *müzevver*: Tezvîr olmuş. Ve dahi etibba hastalar için ettikleri edviyeli çorba.

efsun ►: *zimâd*: Hastalara efsun okuyucu

emraz ►: *tıbb*: İbni enbârî katında tıbb-ı ezdâddandır. Zira ilaç emrâzına ve sihire tıp derler. Sihir hod a'zam-ı emrâzdandır.

enîn ►: *şeka'*: Veca' ve enîn ve gazap.

etibbâ ►: *bk. deva/ayâ*

~ *seretân*: Ve etibbâ katında maruf bir marazın adıdır (*Bir hastalık adı*)

~ *muh. yer*.

feryûn ►: *tâkût*: Feryûn dedikleri dârû ki lebân-ı Mağribî dahi derler (*Darı*).

gazap ►: *bk. enîn/şeka'*.

göynüme ►: *hurkat*: Yanmak ve göynüme. Ve göyündürme dedikleri çıban.

göyündürme ►: *bk. göynüme/hurkat*.

göyünme ►: *cevâ*: Ve hastalık; maraz gibi. Ve dahi aşktan ve gamdan ve gussadan kalp yanıp göyünme (*Aşktan, gam, ve kederden kalbin yanması*)

~ *mazaz*: Veca' ve musibet ve gamdan ve gussadan yatıp göyünme (*Ağrı, sıkıntı ve kederden yanıp, yakılıp yatmak*).

gussa ►: *esâ*: Gussa ve melâlet (*Sıkıntı, üzüntü*).

hasta ►: *alz*: Ve hastaya arız olan titremek

~ *cüderî*: (*Çiçek gibi kabarcıklar oluşturan bir hastalık; frengi*)

Kabarcık dedikleri maraz ki bedende çıkar ve çiçek hastalığı ki ekseri sıbyân taifesinde olur.
~ ızna: Maraz hastayı zayıf ve zebun ve saşıl etmek (*Hastalığın kişiyi zayıflatması ve zorlanması*)

~ izzulâ': Çok yemekten imtilâ ve hasta olmak (*Çok yemekten oluşan mide bozukluğu ve hastalık.*)

~ karef: Hastalara yakın olmak

~ karh: Yaralamak ve hasta olmak

~ karih: Mecerûh kimse ve hastaya dahi derler (*Yaralı kimse veya hasta*)

~ kaşş: Yara onulmak. Ve hasta iyi olmak ve uyumak

~ ma'lûl: Marazlı ve hastalıklı kimse

~ mesih: Ve yüzünün bir şakki memsûh olan kimse ki gözü ve kaşı olmaya bundandır ki deccal'e mesih diye tesmiye olunmuştur. Ve dahi isa peygamber aleyhisselama hastaları meshedip şifa verdiği sebepten mesih dediler (*Göz ve kaşın olmaması gibi çirkin görüntü, el sürmeyle hastaların şifa bulması. Mesih*)

~ muhassel: Sütü çok emdiğinden hasta olan oğlan

~ zamin: Hasta ve kötürüm kimse; zemin gibi

~ zonet: Hastalık; maraz gibi.

hasta iyi olmak ►: *ibrâ*: Beri etmek ve hasta iyi olmak.

hasta sormak ►: *ıyâdet*: Hasta sormağa varmak.

hastalanmak ►: *kam'*: Ve hasta etmek.

~ nekeb: Hasta eylemek. Ve dahi bir marazdır ki devenin menâkibinde olur, yürüdükte müharif yürür (*Hastalanmak. Devenin eklemlerinde oluşan ve hayvanın yürümesi*)

sırasında oluşan bozukluk)

~ temrîz: Hasta etmek.

hastalık ►: *bk. göyünmek/cevâ* (*Sevda hastalığı*)

~ nâkıbet: Kişinin hastalıktan ve esîr-i firâş olup yatmaktan yanında huruç eden kurhalar. Cem'i *nukab* gelir (*Hastalık sebebiyle yatağa bağlı kalan ve yanlarında yaralar çıkan kişi*).

hastalıklı ►: *bk. hasta/ma'lûl.*

hastalıktan dönmek ►:

tahtahat: Kişinin avazı hastalıktan veya zayıflıktan dönmek (*Hastalıktan kurtulmak*).

hiyarcık ►: *sel'at*: Hiyarcık dedikleri maraz.

humma ►: *va'k*: Sıtma; *humma* gibi. Ve onun harareti (*Sıtma ve bundan dolayı oluşan ateş*).

hummâ-yı bâride ►: *sübât*: Soğuk sıtma; *hummâ-yı bâride* manasına.

hummâ-yı zâtü'r-rî'det ►: *nâfiz*: Şu ısıtma ki ziyade titrete; *hummâ-yı zâtü'r-rî'det* manasına (*Sıtma*). Aşırı titreme yapan sıtma).

hûy-ı teb ►: *ruhâ*: Sıtma hastalığı. Fariside *hûy-ı teb* derler.

ilvas ►: *bk. ağrı/ilvez* (*Karın ağrısı*).

ıssı sıtma ►: *sâlib*: İssı sıtma ki onda titremek ola.

içecek ►: *ısfint*: Eşribelerden bir nevi şaraptır ki etibbâ katında maruftur (*Hekimlerin kullandığı içecek*).

ifâkat ►: *nâkih*: Marazdan sıhhat bulup tamam ifâkat üzerine olmayan (*Hastalıktan kurtulup iyileşmeyen*).

îkikardeşkanı ►: *bk. demmü'l-ahaveyn/şeyyân*.

ilaç ►: *bk. âciz olmak/leyy* (*İlaç yapmak*)

~ bk. *âsî/esâ* (Deva)
 ~ bk. *darüşşafaka/mâristân*
 ~ bk. *deva/devâ*
 ~ bk. *devâ/isâ*
 ~ bk. *emraz/tıbb*
 ~ *enâsiyâ*: Bir mürekkep ilâca derler. Etibbâ katında maruftur. Süryanîden mu'arredir (Özel bir karışım şeklindeki ilaç)
 ~ *nâcis*: Şu zahmete ve maraza derler ki ona deva ve ilaç olmaya (İlaç kâr etmeyen hastalık, hıyarcık)
 ~ *sicistân*: Bir maruf darudur ki tabipler ona etibbâtü'l-kelb derler *sibistân lügatinden mu'arredir* (Bilinen bir ilaç)
 ~ *sufâr*: Yürekte sarı sular cemolmak. İlâcı belde nâbit derler bir damar vardır. Onu kesmekle olur (Yürekte su toplanması)
 ~ *te'cîl*: Kimsenin derdine ilaç etmek (Birinin derdine ilaç yapmak).
illet ►: *advâ*: İlet ve maraz sahibinden gayra sirayet ve tecavüz etmek (Hastalığın bulaşması)
 ~ *arz*: *Rî'de* gibi ve damak illeti; *zükâm* gibi (Titreme, damak hastalığı, nezle)
 ~ *birsâm*: Cünuna müşabih bir illettir (Deliliğe yakın bir hastalık)
 ~ *cirsâm*: Cünûna benzer bir illet; *birsâm* gibi (Delilik)
 ~ *hafeş*: Göz küçürek olmak ve görmesi zayıf olmak. Hilkat veya illet sebebiyle o kişiye *ahfeş* derler. Ve inde'l-ba'z *hafeş* bir illettir ki onun sebebiyle göz, gece görür gündüz görmez ve bulutlu günde görür gayrida görmez ola (Gözün küçük ve görüşün zayıf olması)
 ~ *hikmet*: Sebep ve illet ve kavli-i sahîh. Cem'i *hikem* gelir
 ~ *isr*: Göbeğinde illeti olan (Göbeğinde ağrısı olmak)

~ *kalebet*: İlet
 ~ *me'nûf*: Meşâmmesinde illet olup râyiha'-i tayyibe ve koku duymaya (Koklama duyusunda rahatsızlık olan)
 ~ *mirret*: Ve safr denilen illet “*ای رفیق* (ince)”, cem'i *mirer* gelir (Baş dönmesi rahatsızlığı)
 ~ *nâsûr*: Bir illet adıdır ki gözün pınarında olur, durmaz yaşarır, suyu akar, münkatı' olmaz. Ve az olur ki havâlî-yi mak'adda ve diş etlerinde hâdis olur. Farisîden mu'arredir (Göz pınarlarında oluşan, yaşarma, sulanma şeklinde ortaya çıkan hastalık. Aynı hastalık makatta ve diş etlerinde de oluşabilir.)
 ~ *nukret*: Ayak uyuşmak. Ve keçinin tırnağı arasında bir illettir.
iltihâm ►: *rifâ*: Ve yara iyileşip onulmak; *iltiyâm* ve *iltihâm* manasına (Yaranın iyileşmesi).
iltiyâm ►: bk. *iltihâm/rifâ*.
imtilâ ►: *bitnat*: Ve tuhma olmak; *imtilâ* gibi (Dolgunluk sebebiyle oluşan mide bozukluğu).
 ~ *keşe'*: Ve imtilâ olmak (Mide doluluğu sebebiyle oluşan bozukluk).
incinmek ►: *tahl*: Dalak ağrısından incinmek.
inleme ►: *enûh*: Hasta solumak ve inlemek (Hastanın sık ve kesik kesik soluması ve inlemesi).
inlemek ►: bk. *ill*
 ~ *enh*: Hasta inleyip sararmak.
irinlenmek ►: bk. *ağrı/ilvez* (Karın ağrısı)
 ~ *imdat*: Ve yara irinlenmek (Yaranın cerahatlanması)
 ~ *takyîh*: Yara irinlenmek (Yaranın cerahatlanması).
iyi olmak ►: *kaşkaşet*: Ve hasta iyi olmak
 ~ *temâsül*: Ve hasta iyi olmak.

iyileşme ►: *tekaşkuş*: Hasta iyi olmak. Her yerden taam talep etmek ve deri soyulmak.

kabarcık ►: *bk. hasta/cüderî*
~ *kara*': Bir asıl akça sivilci ve kabarcıktır ki deve köşeginde çıkar. Ve dahi başın saçı marazdan dökülmek ve hali olmak manasına mastardır (*Deve yavrusunda oluşan köklü sivilce ve kabarcık. Hastalık sebebiyle saç dökülmesi*).

kara nokta ►: *beres*: Küçürek kara noktalar. Ekser yüzde hâdis olur. Etibbâ katında malumdur (*Genellikle yüzde oluşan küçükçe kara noktalar*).

karure ►: *tefsiret*: Hastalar bevlın koyacak şişe ki bevlıne nazar edip hastanın mizacın bilirler. Etibbâ o şişeye *karûre* derler ördek dediğimiz (*Karure denilen ve hastanın idrarının konulduğu şişe*).

kızamık ►: *şirâ*: Kurdaşanı dedikleri zahmet ki gövdede kızıl kızıl çıkar, musattah olur ve kızamık zahmetine dahi derler.

konak ►: *hazâzet*: Veca'ü'l-kalb ve başta olan konak. Cem'i *hızâz* gelir (*Kepeklenme*).

kötürüm ►: *bk. hasta/zamin*.

kötürümlük ►: *zamânet*: Kötürümlük.

kuduz ►: *keleb*: Kuduz it. Cem'i *kelâlîb* gelir. Ve dahi incitip eza etmek.

kurdaşan ►: *bk. kızamık/şirâ*.

kurha (*yara, ülser*) ►: *asâr*: Şu kurhaya derler ki kurumaz, daim sulanır durur (*Sürekli sulanan yara*)

~ *bk. hastalık/nâkıbet*

~ *hudret*: Göz kapağının içinde çıkan kurhalar (*Göz kapağı içinde oluşan yara*)

~ *melkemet*: El ile vurdukları yerin

yarası ve kurhası (*Elle vurulan yerde oluşan yara*)

~ *sill*: Öykende bir kurhadır ki ona hummâ-yı dakk lazım olur. Ve dahi sıtmadan ve göbek berisinden arıklamak (*Akciğerde oluşan yara. Sıtma sebebiyle göbek kısmında oluşan zayıflık*)

~ *şâfet*: Bir kurhadır ki ayakta çıkar. Dağlamayınca gitmez. Ve inde'l-ba'z *esfel-i kademde* olur (*Ayakta çıkan bir yara. Dağlandığında gider*.)

~ *şe'fet*: Bir asıl kurhadır ki esfel-i kademde çıkar, dağlamayınca gitmez (*Ayakta çıkan bir yara. Dağlandığında gider*).

kurhân ►: *kurhânet*: Mantar envaından bir nevidir. Cem'i *kurhân* gelir. Ve dahi maraz ve zahmet yetişmedik kimseye *kurhân* derler (*Vücutta oluşan bir mantar çeşidi*).

kurlağın ►: *bk. dolama/dâhis* (*Dolama*).

kurt (*kurtçuk*) ►: *bk. behak/şehdânc* (*Karın kurdu*).

kurûh ►: *hurâc*: Elde çıkan kurûh (*Elde çıkan yara*.)

~ *ukbûl*: Dudakta çıkan kurûh-ı sığâr ki beğâyâ-yı marazdandır. Ekser sıtma sonunda dudakta çıkan uçuga derler. Ve inde'l-ba'z mutlaka bedende olan bakıyye'-i maraz. Cem'i *ağâbil* gelir (*Genellikle hastalık sonrası dudakta çıkan küçük yara. Sıtma sonunda dudakta çıkan uçuga da denir. Hastalık sonrası vücutta oluşan yaraya da denir*).

lebin ►: *bk. ağrı/leben* (*Boyun ağrısı*).

macun ►: *bk. deva/debyet*

~ *bk. edviye/sefüf*.

mantar ►: *bk. kurhân/kurhânet*.

maraz (*rahatsızlık, hastalık*) ► :
adset: Bir asıl ufacık sivilce ve kabarcıktır ki insanda çıkar az olur ki ondan kurtulur, mühlik marazdır
 ~ *araz*: Marazdan ve gayrıdan insana âriz olan hâlet (*Hastalıktan veya başka bir şeyden insanda oluşan durum.*)
 ~ *bk. ağrı/mûm*: Ve dahi boyun ağrısı; *bersâm* gibi. Ve inde'l-ba'z şu maraz ki ince ve ağır ola
 ~ *bk. ağrı/şûhat* (*Karın ağrısı*)
 ~ *bk. ala tenli/ebras* (*Ala tenli, beras*)
 ~ *bk. beden ağrısı/rüdâ'* (*Beden ağrısı*)
 ~ *bk. beden ağrısı/rüdâ'*
 ~ *bk. bevâsîr/basur*
 ~ *bk. cereb/arret*
 ~ *bk. deva/ayâ*
 ~ *bk. ebras/beras* (*Alacalık*)
 ~ *bk. ebsem/sektet*
 ~ *bk. etıbbâ/seretân*
 ~ *bk. göyünmek/cevâ* (*Sevda hastalığı*)
 ~ *bk. hasta/cüderî*
 ~ *bk. hasta/ıznâ*
 ~ *bk. hasta/ma'lûl*
 ~ *bk. hasta/zunet*
 ~ *bk. hastalanmak/nekeb*
 ~ *bk. hıyarcık/sel'at*
 ~ *bk. ifâkat/nâkih*
 ~ *bk. illet/advâ* (*Bulaşıcı hastalık*)
 ~ *bk. kabarcık/kara'*
 ~ *bk. kurhân/kurhânet*
 ~ *bk. kurûh/ukbûl*: Dudakta çıkan kurûh-ı sığâr ki beğâyâ-yı marazdandır. Ekser sıtma sonunda dudakta çıkan uçuğa derler. Ve inde'l-ba'z mutlaka bedende olan bakıyye'-i maraz. Cem'i *ağâbil* gelir
 ~ *bk. meskâm/misşkâm*
 ~ *cuhâm*: Bir marazdır ki insana yetişir, zayıf eder, gözleri irinlenir

(*İnsana ulaşan, onu zayıflatan, gözlerde cerahat oluşturan hastalık, hıyarcık.*)
 ~ *cüzâm*: Sevda galebesinden olur bir marazdır (*Aşırı sevda sebebiyle oluşan hastalık.*)
 ~ *dâ*: Maraz ve zahmet. Cem'i *edvâ* gelir (*Hastalık.*)
 ~ *denef*: Şu maraza derler ki ondan halâs olup kurtulmaya; *maraz-ı mülâzım* manasına (*Kurtulmanın mümkün olmadığı hastalık.*)
 ~ *hasbet*: Bir marazdır ki tane tane gövdede çıkar, kara olur. Benefsecî olur ve sarı ve kızıl ve ak olur. Eslemi ak olup kebîrî'l-hacm olup az olandır. Gayet yaramazı kara olandır. Ve o kişiye *mahsûb* derler (*Vücutta benek şeklinde ortaya çıkan hastalık.*)
 ~ *havb*: Maraz
 ~ *humâm*: Sıtma dedikleri maraz (*Sıtma hastalığı*)
 ~ *ibridet*: Bir marazdır ki bürûdet ve rütubet galebesinden olur *muz'if-i cimâ'* dır (*Soğuk ve rütubet sebebiyle oluşan hastalık.*)
 ~ *ifakat*: Marazdan ve sekrden ve cinnetten ayılmak (*Hastalıktan, baygınlıktan ve cinnetten kurtulmak.*)
 ~ *illet*: Maraz ve hades ki sahibini meşgul eder. Cem'i *ilel* gelir (*Hastalık ve pislik sebebiyle kişiyi meşgul eden hastalık.*)
 ~ *kulenc*: Bir marazdır ki etıbba katında maruftur (*Kulunç denilen hastalık.*)
 ~ *kuvebâ*: Temregü dedikleri meşhur maraz. Cem'i *kûb* ve tasgiri *kuveybâ'* gelir (*Temregü denilen hastalık.*)
 ~ *küzâzet*: Şiddet-i berdden olur bir marazdır (*Soğuktan oluşan hastalık.*)

~ *mâssat*: Maraz ve *zahmet-i dâ'* manasına (*Hastalık sebebiyle oluşan rahatsızlık.*)

~ *nüks*: Sıhhat bulduktan sonra maraz yine avdet etmek (*Sağlığa kavuşup tekrar hasta olmak.*)

~ *reset*: Ve maraz gayra ulaşmak (*Hastalığın başkasına geçmesi.*)

~ *savret*: Uyuza benzer bir marazdır (*Temregü*)

~ *sebel*: Bir marazdır ki göze arız olur; *perde* gibi. Örümcek ağına benzerwx ve dahi buğday başına derler; *sünbüle* manasına (*Gözde perde oluşması şeklinde bir rahatsızlık*)

~ *sersâm*: O marazdır ki dimağın perdeşi şişer dahi samur samur söylenir (*Kafatası üstünde oluşan şişkinlik sebebiyle şahsın saçma sapan söz söylemesi şeklinde görülen bir rahatsızlık.*)

~ *suhâf*: Verem dedikleri maraz; *sell* gibi

~ *sukm*: Zahmet ve maraz. Cem'i *eskâm* gelir (*Rahatsızlık ve hastalık.*)

~ *sü'âl*: Öksürük dedikleri maraz (*Öksürük rahatsızlığı.*)

~ *süddet*: Ve dahi bir marazdır ki kişinin burnunu tutar râyiha duymaz olur (*Koku almayı engeleyen bir rahatsızlık.*)

~ *şat'*: Açlıktan veya marazdan ceza' ve feza' etmek (*Açlıktan veya hastalıktan telâş içinde ağlayıp sızlanma.*)

~ *ta'rîk*: Ve gövdesinden etin marazla veya perhizle gidermek ve diriltmek (*Vücudun etli kısımlarında oluşan rahatsızlığın perhizle giderilmesi.*)

~ *utâş*: İnsana arız olur bir marazdır ki yüreği yanar, suyu içip kanmaz. Ekser sıbyâna âriz olur (*Genelde*

çocuklarda görülen ve su içildiği hâlde kanmama şeklinde ortaya çıkan hararet)

~ *veba*: Fesat, havadan hâsıl olur bir maraz-ı âmdır ki taun dahi derler *kasrla*. Cem'i *evbâ'* ve cem'i *evbi'* et gelir (*Havadan ortaya çıkan umumi hastalık, veba, taun*)

~ *veca*: Maraz ve zahmet ve emrâzdan her birisine ıtlak olunur. Cem'i *vicâ* ve *evcâ'* gelir *cebel* ve *cibâl* ve *ecbâl* gibi (*Hastalık veya sıkıntı.*)

~ *vecî'*: Ağrıtıcı ve incitici maraz.

~ *vesab*: Veca' ve maraz. Cem'i *evsâb* gelir

~ *zanâ*: Maraz ve arıklık; *hüzâl* gibi (*Hastalık ve aşırı zayıflık.*)

mecrûh ►: bk. hasta/karîh.

melâlet ►: bk. gussa/esâ.

merhem ►: bk. deva/lâzûk~
tazmîd: Başına veya koluna merhem vurup bez bağlamak.

~ *tezammüd*: Yaraya merhem vurup bezle bağlamak

~ *zamd*: Yara üstüne bez bağlamak ve merhem vurmak.

meskâm ►: *mişkâm*: Kesîrî'l-maraz olan ve *meskâm* sekam manasına gelir (*Çok hastalıklı olan.*)

mezkûm ►: *maznûk*: Zükâm olmuş kişi; *mezkûm* gibi (*Nezleli.*)

mukl ►: bk. *dârû/kevr* (*Mukl-i Yehûd*).

murabba ►: *inbicât*: Edviyelerden olan *murabbâ* (ilaç olarak kullanılan terbiyelenmiş meyve suyu tatlıları).

musibet ►: bk. göyünmek/mazaz (*Ağrı*).

nezle ►: bk. dumagu/zu'ûd.

~ *memlû*: Nezleli anlamında ismi-mef'ulü *memlûd*dur.

onulmak ▶: *bk. deva/lâzûk*
 ~ *bk. hasta/kaşş*
 ~ *bk. iltihâm/rifâ*
 ~ *bür*: İnd-i ehlü'l-hicaz yara onulup bitmek ve hasta iyi olmak (*Yaranın iyileşmesi ve hastanın iyi olması*).
perhiz ▶: *bk. maraz/ta'riq.*
remed (Göz ağrısı) ▶: *bk. ağrı/â'ir*: Göz ağrısı; *remed* gibi
 ~ *bk. ağrı/uhuz*: Göz ağrısı; *remed*.
rib' ▶: *bk. behak/şehdânc* (Uyuşukluk).
saç dökülmek ▶: *bk. kabarcık/kara'*.
safr ▶: *bk. illet/mirret.*
sagalmak ▶: *musbîh*: Hastalıktan sagalmış ve belâdan kurtulmuş kişi (*Hastalıktan ve beladan kurtulmuş kişi*).
 ~ *bell*: Ve hasta sağalmak (*İyileşme*).
sekam ▶: *bk. meskâm/miskâm.*
sell ▶: *suhâf*: Verem dedikleri maraz; *sell* gibi.
semm-i kâtil ▶: *helhel*: Ve semm-i kâtil. Cem'i *helâhil* gelir (*Öldürücü zehir*).
 ~ *zifân*: Semm-i kâtil (*Öldürücü zehir*).
sıtma ▶: *bk. araku'l-hummâ/rühasâ*
 ~ *bk. behak/şehdânc* (Uyuşukluk).
 ~ *bk. humma/va'k*
 ~ *bk. hummâ-yı bâride/sübât* (Sıtma).
 ~ *bk. hummâ-yı zâtü'r-rı'det/nâfiz*
 ~ *bk. hûy-ı teb/ruhâ*
 ~ *bk. kurha/sill* (Sıtma).
 ~ *bk. kurûh/ukbûl*
 ~ *bk. maraz/hummâ*
 ~ *delv*: Ve alâmet-i sıtma gibi (*Sıtma belirtisi*).
 ~ *gabb*: Sıtma gün aşırı tutmak (*Gün aşırı sıtma tutmak*).
 ~ *ıklâ'*: Sıtma koyuvermek (*Sıtma*

tutmak).
 ~ *rib'*: Sıtma bir gün tutup ve iki gün koyuverip dördüncü yine tutmak (*Dört günde bir tutan sıtma nöbeti*).
 ~ *ümmü mildem*: Isıtma; *humma* gibi (*Sıtma*).
sivilci ▶: *bk. kabarcık/kara'*.
sümüvv ▶: *hammet*: Zevât-ı sümüvvden olan akrep ve yılan ve çıyan gibi ve sivrisinek gibi. Ve bunlara benzer ne varsa. Cem'i *hevâmm* gelir.
şâhdânc ▶: *bk. behak/şehdânc* (Alaca).
şakîket ▶: Yarım baş ve yüz ağrısına derler. Cem'i şakayık gelir. Ve gelincik çiçeği dedikleri maruf kızıl çiçeğe şakâyiku'n-nu'mân derler. Vâhidi ve cem'i beraberdir.
şifa bulmak ▶: *işifâ*: Hasta şifa bulmak (*Hastanın iyileşmesi*).
taamdan sakınmak ▶: *humvet*: Hasta taamdan sakınmak ve ihtirâz etmek (*Hastanın yemekten sakınması*).
taun ▶: *bk. maraz/veba*: Fesat, havadan hâsıl olur bir maraz-ı âmdir ki taun dahi derler *kasrla*. Cem'i *evbâ'* ve cem'i *evbi'et* gelir (*Havadan ortaya çıkan umumî hastalık, veba, taun*).
temregü ▶: *bk. maraz/kuvebâ.*
tezvîr olmak ▶: *bk. edviyeli çorba/müzevver.*
titreme ▶: *bk. hasta/alz*
 ~ *teşennüc*: Titremek ve yara buruşmak yani tehlikeli hâle gelmek.
tuhma olmak ▶: *bk. imtilâ/bitnat.*
tuhmgân ▶: *feydûm*: Tuhmgân macunu.
uyuz ▶: *bk. cerb/hikket*
 ~ *bk. cereb/arret*
 ~ *bk. deva/abed*

~ bk. *maraz/savret* (Temregü).
 ~ *cereb*: Uyuz. Emrâz-ı sâriye kısmındandır (Bulaşıcı uyuz).
veba ►: bk. *çıban/taun*.
veca ►: bk. *ağrı/elem*
 ~ bk. *ağrı/hakvet* (Karın ağrısı).
 ~ bk. *ağrı/ilvez* (Karın ağrısı).
 ~ bk. *ağrı/kulâ'*
 ~ bk. *ağrı/kudâd* (Karın ağrısı).
 ~ bk. *ağrı/kuzâ'* (Vecau'l-fem).
 ~ bk. *ağrı/kübâd* (Vecau'l-kebid).
 ~ bk. *ağrı/mağl* (Karın ağrısı).
 ~ bk. *ağrı/remed* (Göz ağrısı).
 ~ bk. *ağrı/sudâ'* (Vecau'r-re's).
 ~ bk. *ağrı/şûhat* (Karın ağrısı).
 ~ bk. *ağrı/tuhâl* (Veca-ı tuhâl).
 ~ bk. *ağrı/verş* (Karın ağrısı).
 ~ *ağrı/zaher* (Veca-ı zahr).
 ~ bk. *enîn/şeka'*
 ~ bk. *göyünmek/mazaz* (Ağrı).
 ~ bk. *konak/hazâzet* (Kalp ağrısı).
 ~ bk. *maraz/vesab*
 ~ *his*: Savt-ı hafî ve zan ve dahi bir zahmettir ki nisa taifesine arız olur ba'de'l-veladet ve inde'l-ba'z veca'-ı veladete (Doğum sırasında kadınlarda oluşan ağrı).
 ~ *kabas*: Ciğere arız olur bir veca'dır ki aç iken hurma ekl edip üstüne su içmekten hâsıl olur. (Aç acına hurma yiyip hemen su içmekten ortaya çıkan ciğer ağrısı).
 ~ *mekbûd*: Ciğerinde veca' olan (Ciğer ağrısı).
 ~ *mem'ûd*: Midesinde veca' olan (Midede olan ağrı).
 ~ *rehâmet*: Veca'ü'r-rahm (Rahim ağrısı).
 ~ *rîset*: Dizlerde ve mefâsılda olan veca'. Cem'i *rîsâs* gelir (Diz ve mafsallarda oluşan ağrı).
 ~ *vâlicet*: Şu veca' ki insanı şiddetle tuta (Kişide oluşan şiddetli ağrı).
 ~ *zabzâb*: Ve dahi veca' ve zahmet

~ *zübahât*: Bir veca'dır ki boğazda olur (Boğaz ağrısı).
verem ►: *acnâ*: Hayası ile dübürü arasında verem olan (Hayası ve kıcı arasında yumru oluşan).
 ~ bk. *ağrı/şûhat* (Karın ağrısı).
 ~ bk. *dolama/dâhis* (Dolama, kurlagın).
 ~ bk. *maraz/suhâf*
 ~ *hamas*: Şu verem ki sakin ola (Ağrı vermeyen şişlik).
 ~ *navtat*: Şu verem ki göğüste olur.
yanmak ►: bk. göynüme/hurkat.
yara ►: bk. *âmih/me'mûmet*
 ~ bk. *cerh/deml*
 ~ bk. *cerh/kedh*
 ~ bk. *cerh/taz*
 ~ bk. *deva/lâzûk*
 ~ bk. *hasta/karh*
 ~ bk. *iltihâm/rifâ*
 ~ bk. *kurha/melkemet*
 ~ bk. *merhem/tezammüd*
 ~ bk. *merhem/zamd*
 ~ bk. *titremek/teşennüc*
 ~ *câyifet*: Şu yara ki karın içine geçmiş ola
 ~ *cûlbet*: İnde'l-bur' yara üstünde zahir olan yufkacık deri (Yara üstündeki incecik deri.)
 ~ *mütelâhime(t)*: Şu yara ki derisi ve eti bile kesilmiş ola
 ~ *na'ûr*: Ve şu yara ki kanı çıkıp aktıkça savtla huruç ede (Kan aktığında ses çıkaran yara.)
 ~ *nâfizet*: Şu yara ki karından vurulup arkaya çıkmış ola
 ~ *rifâdet*: Yara üstüne kodukları baskılık bez
 ~ *tasrî'*: Yere vurmak ve iki pare etmek.
yumru ►: *nütû*: Yumruluk.
zahmet ►: bk. *ağrı/bedel*
 ~ bk. *beden ağrısı/rüdâ'*

~ bk. kızamık/şirâ
 ~ bk. maraz/dâ
 ~ bk. maraz/mâssat
 ~ bk. maraz/sukm
 ~ bk. maraz/veca
 ~ bk. veca/his (Ses kısıklığı)
 ~ bk. veca/zabzâb (Rahatsızlık).
zayıflama ►: müdnef: Hasta olmaktan zayıf olmuş.
zayıflık ►: rüiyûh: Ve zayıflık.

zemin ►: bk. hasta/zamin.
zükâm (Nezle) ►: bk. illet/araz (Belirti).
 ~ bk. mezkûm/maznûk
 ~ düsset: Zükâm (Nezle).
 ~ mülâ'et: Zükâm (Nezle).
 ~ nezle: Zükâm (Nezle).
 ~ zünâk: Zükâm (Nezle).

HAYVANLARLA İLGİLİ TERİMLER

ağrı ►: kulâb: Bir asıl marazdır ki deveye arız olup yürürken ağrıtip zahmet verir
 ~ kulâb: Bir asıl marazdır ki deveye arız olup yürürken ağrıtip zahmet verir
 ~ mağl: Yürek ağrısı; veca-ı batn gibi. Ama davarda otla, toprak yemekten hâsil olur.
 ~ unzuwân: Ve nebatattan bir ota dahi derler. Deve ondan çok yerse karnın ağrıtır.
çıban ►: şebes: Söğüt kurdu. Ve çıban. Cem'i şübsân gelir.
deve öksürüğü ►: dükâ': Deve öksürüğü. Ve inde'l-ba'z bir marazdır ki atın ve devenin göğsünde vaki olur.
es'af ►: se'af: Devenin ağzında vaki olur bir marazdır ki ondan burnunun ve gözlerinin kılları dökülür. O devenin dişisine sü'fâ ve erkeğine es'af derler. Ve dahi tırnağın çevresi kopup ayrılmak.
esvel ►: sevlâ: Şu koyun ki maraz veya cinnet arız olmaya sürüye uymayıp otlak yerinde döne dura. Müzekkerinde esvel derler.
etıbbâ ►: infehat: Nesne yemedik süt emer kuzu ve ya oğlağın kursağı içinde mütevellit olur leben-i câmide müşabih bir nesnedir ki

Fariside peynir mayası derler. Cem'i enâfih gelir. Hâr-ı yâbisdir. Ve hem mülattaf ve muhallel ve müceffettir. Etıbbâ katında maruftur (Süt kuzusu kursağında oluşan donmuş süt gibi bir şey. Süt kuzusu). muht. yer.
haklet: Ve dahi yürek ağrısından bir ağrıdır ki tere ve tarhin ve ispanak gibi yaş otlar ile toprak yemekten olur. Bu manaya cem'i ahkâl gelir.
hasta ►: nekeb: Hasta eylemek. Ve dahi bir marazdır ki devenin menâkibinde olur, yürüdükte müharif yürür (Hastalandırmak. Devenin omuz eklemine oluşan ve hayvanın yürüyüşünü bozan hastalık).
illet ►: gareb: Ve koyunda bir illettir ki burnunun ve gözünün kılları ve tüyleri dökülür (Koyunda burun ve göz kılları ve tüylerini dökülmesini vesile olan hastalık).
illet ►: ı'tibât: Deveyi bi-gayri illet boğazlamak (Hastalık olmaksızın deveyi boğazlamak).
 ~ nuqret: Ayak uyuşmak. Ve keçinin tırnağı arasında bir illettir.
 ~ terhîm: ve deveyi bi-gayri illet zebh etmek (Hastalık olmaksızın deveyi boğazlamak).
kabarcık ►: kara': Bir asıl akça sivilci ve kabarcıktır ki deve

köşeginde çıkar. (*Deve yavrusunda oluşan köklü sivilce ve kabarcık.*).

kıran: yok edici hastalık ▶ :

mûtân: Davar Kıranı; (*Hayvanları yok eden hastalık Küçükbaş hayvan kıranı*).

kurt (*kurtçuk*) ▶ : *şebes*: Söğüt kurdu. Ve çıban. Cem'i şübsân gelir.

~ *şehdânc*: Ve kendir otunun tohumu ki ona *habb-i kinneb* derler. Rib' sıtmasına ve behaka ve berasa nafidir. Ve ondan yeseler veya karın üstüne yakı etseler karın kurdun kırar, giderir. *Ve elifle şâhdânc* dahi lügattir (*Habb-i kinneb* denilen kendir otunun tohumu. Dört günde tutan sıtmaya, deride oluşan alacalık; uyuşukluk ve miskinliğe faydalıdır. Bundan yiyen veya karnına yakı yapan karın kurdundan kurtulur. Karın kurdu).

kurûh ▶ : *urret*: Meşâfir-i ibilde ve kavâ'iminde olan kurûha derler ki sarı suları akar. Gayrı yerine ulaşmasın diye dağlarlar. Cem'i *urr* (*Devede oluşan yara. Akan sarı suları başka yere bulaşmasın diye dağlarlar*).

maraz ▶ : *abt*: Bila-maraz deveyi ve koyunu sağ iken boğazlamak (*Hasta olmayan deve veya koyunu boğazlamak.*)

~ *âriz*: Ve maraz vaki olup boğazladıkları deveye *âriz* derler (*Hastalıktan sonra boğazlanan deve.*)

~ *bağar*: Bir muharrik marazdır ki devede vaki olur suyu içip kanmaz. Ahir ondan ahlak olur (*Devede oluşan ve su içtiği hâlde devenin kanmamasına sebep olun hastalık. Sonunda deve ölür.*)

~ bk. ağrı/kulâb

~ bk. ağrı/kulâb

~ bk. deve öksürüğü/dükâ'

~ bk. es'af/se'af

~ bk. esvel/sevlâ

~ bk. hasta/nekeb

~ *cerez*: Urşûb-ı dâbbede hâdis olan maraz demektir (*Binek hayvanının topuk sinirinde oluşan hastalık.*)

~ *hunân*: Burun içinde bir marazdır ki tuyûrun boğazında olur (*Burun içinde oluşan hastalık. Kuşların boğazında oluşan hastalık.*)

~ *ıķâf*: Bir marazdır ki koyunun ayağında olur. O sebepten ayağı eğilip aksak olur (*Koyunun ayağında meydana gelen ve hayvanın aksamasına sebep olan hastalık.*)

~ *ıķâl*: Cem'i ukul gelir. Ve dahi davar ayağında olur bir marazın adıdır.

~ *ku'âs*: Koyun burnunda olur bir marazdır (*Koyun burnunda oluşan hastalık.*)

~ *kuhâl*: Bir asıl marazdır ki agnâma arız olup derisin buruşturup kurutur (*Koyunda oluşan ve hayvanın derisini buruşturan hastalık.*)

~ *kuvâm*: Bir marazdır ki koyunun ayaklarından tutar (*Koyunun ayaklarında oluşan hastalık.*)

~ *kül'at*: Deve marazlarından bir marazdır ki devenin mu'harına arız olur (*Devenin arkasında oluşan hastalık.*)

~ *mufîķ*: marazdan ve sekrden ifakat verici. Ve dahi şu hayvana derler ki iki sağmak arasında zar'ına süt müçtemi ola. Cem'i *mefâvîķ* gelir (*Hastalıktan ve baygınlıktan kurtulma. İki sağım arasında memede süt toplanması.*)

~ *nuhtat*: Devenin sadrında olur bir marazdır (*Devenin göğsünde oluşan hastalık.*)

~ *sâd*: Ve dahi toprağa ağnayan horoz ve devenin başında olur bir marazdır ki burnundan sümükleri akar. Başını dağlamayınca iyi olmak. Ve o deveye *ba'îr-i sâd* derler *ba'îr zû sâd* manasına (Toprakta yuvarlanan horoz ve devenin başında oluşan yara. Dağlayarak iyileştirilir.)

~ *sevel*: Ağnama arız olur bir marazdır ki sürüye uymaz, otlak yerinde döner durur o koyuna ve keçiyeye (*Sürüye uymama şeklinde tezahür eden, koyun ve keçilerde görülen bir hastalık*)

~ *şuqâk*: Hayvanatta olur bir asıl marazdır (Hayvanlarda sıkça görülen bir hastalık.)

~ *vabğ*: Devede olur bir marazdır

~ *vecy*: Ve bir marazdır ki hâfir-i feres'te ve huff-ı ba'îrde olur. Ve şu rikkat ki kesret-i meşyden ayakta vaki olur (Çok yürüme sebebiyle atın veya devenin ayağı altında olan hastalık.)

~ *vecyâ*: Ayağında maraz olan dişi deve (Ayağında rahatsızlık olan dişi deve.)

~ *zahk*: marazdan tilkinin tüyü dökülüp derisi açılmak.

~ *zi'bet*: Ve bir marazdır ki ekser devâbbda vaki olur. Ve o hayvana *mez'ub* derler (Genellikle yürüyen hayvanlarda ortaya çıkan rahatsızlık).

menkûf ►: *nikâf*: Bir veremdir ki devede hâdis olup deveyi katleder ve o deveye *menkûf* derler (Devede ortaya çıkan ve devenin ölümüne sebep olan şişlik).

mez'ub ►: *bk. maraz/zi'bet*.

ot ►: *bk. ağrı/unzuvân*.

rikkat ►: *bk. maraz/vecy*.

sivilci ►: *bk. kabarcık/kara'*.

sü'fâ ►: *bk. es'af/se'af*.

uyuşmak ►: *bk. illet/nukret (Ayak uyuşmak)*.

uyuz ►: *anyet*: Deve sidiği ki Güneş'te koyup uyuz olan davarın gövdesine taly ederler (Güneş'te bırakılarak küçükbaş hayvanların gövdesine sürülen deve sidiği).

~ *şe'ârîr*: Davar yağırına üşen sinek. Ve uyuz dahi her canibe müteferrik olmak (Küçükbaş hayvanlara üşüşen sinek. Uyuzun yer yer her tarafa yayılmış olması).

veca ►: *bk. ağrı/mağl (Yürek ağrısı)*.

verem ►: *acen*: Bir veremdir ki devenin hayası ile dübürü arasında olur (Devenin hayası ve kıçısı arasında oluşan yumru, şiş).

~ *bk. menkûf/nikâf*

~ *dehas*: Davarın tırnağında olur bir veremdir (Küçükbaş hayvan tırnağında oluşan yumru, şiş).

~ *erûk*: Deve erâk ağacını yemek ve yaranın veremi sakin olmak (Devenin erak ağacını yemesi ve yaranın yumrusunun ağrı vermemesi).

~ *hebc*: Zar'-ı nâkada olan verem (Devenin memesinde oluşan şişlik).

~ *zavât*: Bir asıl veremdir ki devenin başında olur. Ve inde'l-ba'z hayâ'-i nâkadan bir şeydir ki velet çıkmazdan evvel huruç eder dahi ardınca velet huruç eder (Devenin başında oluşan köklü şişlik.).

yağır ►: *bk. uyuz/şe'ârîr (Küçükbaş hayvan yağır)*.

~ *deber*: Davarın arkası yağır olmak (Küçükbaş hayvanın sırtının yağır olması).

~ *debrâ*: Müennes evsafındandır. Yağır davara derler (Sırtı yağır olmuş küçükbaş hayvan).

yara ►: *bk. verem/erûk*.

BİTKİLERLE İLGİLİ TERİMLER

ağrı ►: *hamâtat*: Ve boğaz ağrısı ve darı samanı.

~ *şakîket*: Yarım baş ve yüz ağrısına derler. Cem'i şakayık gelir. Ve gelincik çiçeği dedikleri maruf kızıl çiçeğe şakâyiku'n-nu'mân derler. Vâhidi ve cem'i beraberdir.

~ *şakîket*: Yarım baş ve yüz ağrısına derler. Cem'i şakayık gelir. Ve gelincik çiçeği dedikleri maruf kızıl çiçeğe şakâyiku'n-nu'mân derler. Vâhidi ve cem'i beraberdir.

~ *unzuvân*: Ve nebatattan bir ota dahi derler. Deve ondan çok yerse karnın ağrıtır.

akhuvân ►: *bâbûnec*: Papatya çiçeği ve otuna *akhuvân* derler. Üç nevidir. Birisine *bâbûnec-i cebelî* derler. Kaviyyü'r-râyiha olur. *Reyhânü's-saleb* dahi derler. İkincisi ve üçüncüsü tayyibü'r-râyiha olur. İnde'l-Arab *huzzâmî* derler ama etibbâ katında *tefâhî* demekle maruftur.

asel ►: *dibs*: Pekmez ama etibbâ katında *dibs* ki mutlaka zikrolunsa hurma pekmezi murat olur. Üzüm pekmezine *rabbü'l-ineb* derler. Ve *dibs*; *asel* manasına da gelir (*İlaç olarak kullanılan pekmez*).

bâbûnic-i cebelî ►: *bk.* *akhuvân/bâbûnec*.

bâd-âver ►: *şükâ'î*: Güvenik çiçeği. Ve inde'l-ba'z bir dikenli ottur ki güz faslında sahralarda yel önünce yuvarlandığı ecelden Fariside *bâd-âver* dediler. Bittiği yerde iki zirâ' miktarı o otun sâkı olur içi boş tüylürek yaprağı olur. Tepesinde dikenli başı olur içinde kızılca ufak çiçeği olur. Etibbâ katında fiili

ķâbizdir, müceffettir. Müfredi ve cem'i beraberdir. İlave Sibeveyh müfredi *şükâ'ât* gelir der.

bakkam ağacı ►: *andem*: İkikardeşkanı dedikleri nesne; *demmu'l-ahaveyn* gibi. Ve inde'l-ba'z bakkam ağacı.

behak ►: *şehdânc*: Ve kendir otunun tohumu ki ona *habb-i kinneb* derler. Rib' sıtmasına ve behaka ve berasa nafidir. Ve ondan yeseler veya karın üstüne yakı etseler karın kurdun kırar, giderir. *Ve elifle şâhdânc* dahi lügattir (*Habb-i kinneb denilen kendir otunun tohumu. Dört günde tutan sıtmaya, deride oluşan alacalık; uyusukluk ve miskinliğe faydalıdır. Bundan yiyen veya karnına yakı yapan karın kurdundan kurtulur*).

beras ►: *bk.* *behak/şehdânc*.

buğday başı ►: *sebel*: dahi buğday başına derler; *sünbüle* manasına.

cevzü's-sûdân ►: *cevz*: Ve *havlicân* dedikleri meşhur dârüya *cevzü's-sûdân* derler

çıban ►: *müfettih*: Ve çıban deşici ot.

dakk-ı husyetü'l-fahl ►: *vecc*: Ve dahi koçun ve sair davranın hayasın dövmek; *dakk-ı husyetü'l-fahl* manasına. Ve dahi Farisiden mu'arreb bir edviye adıdır ki Türkîce egir, havuzlarda su irkindilerinde biter, kamış boğumu gibi boğumu olur ve egri olur (*Havuz ve su birikintilerinde kamış gibi biten bir ilaç*).

dârû ►: *anason*: *enîsûn*: Türkçe tahfif edip anason derler bir dârûdur ki seddeleri fetheder. Etibba

katında maruftur (*Vücutun bir yerinde görülen tutukluğu gideren ilaç*).

~ bk. cevzü's-sûdân/cevz

~ *tâkût*: Feryûn dedikleri dârû ki lebân-ı Mağribî dahi derler.

dem mü'l-ahaveyn ▶: bk. bakkam ağacı/andem.

deva ▶: *devâ*: Vâhidü'l-edviye. Ve inde'l-ba'z *kesr-i dal ile* deva ve ilaç etmek manasına mastardır.

~ *lüvv*: Mürr dedikleri deva ki etibbâ katında maruftur.

edviye ▶: bk. *dakk-ı husyetü'l-fahl/vecc*

~ bk. deva/devâ

~ *hurf*: Tere tohumu ve hiddetli ve yakıcı edviye nebatına derler (*Yakıcı ot vasıtasıyla yapılan ilaçlar, tere tohumu*).

~ *kinnet*: Dane çadır dedikleri ot ve dahi edviye envaından bir nevidir. Cem'i *kinen* gelir.

etibbâ ▶: *anzurût* (*Göz otu*): Bir dikenli ağacın zamkıdır. Fars ve Kirman diyarlarında olur. Levni kızıl ve ak olur ve hâr ve yâbistir. Galiz haltları sürer giderir. Etibbâ katında maruftur (*Sürülünce yoğun karışımları gideren dikenli ağaç*).

~ *besbâset*: Bir ağacın ve dahi ıssı otlardan bir otun adıdır ki etibbâ katında maruftur (*Bir ağaç ve ot adı*).

~ bk. asel/dıbs (*Pekmez*).

~ bk. bâd-âver/şükâ'î

~ *eyker*: Enir dedikleri ot ki etibbâ katında maruftur.

~ *fesliyûn*: Bezr-i kutûnâ ki karnıyarık dedikleri tohum. Etibbâ katında malumdur.

~ *selihat*: Bir ağacın adıdır ki tarçın bulunmadıkta etibbâ ona bedel

ederler (*Tarçın bulunmadığında hekimlerin kullandığı bir ağaç*).

feryûn ▶: bk. dârû/tâkût.

gelincik çiçeği ▶: bk. ağrı/şakîket.

güvenik çiçeği ▶: bk. bâd-âver/şükâ'î.

habb-i kinneb ▶: bk. behak/şehdânc

~ *şehdânc*: Ve kendir otunun tohumu ki ona *habb-i kinneb* derler.

havlicân ▶: bk. cevzü's-sûdân/cevz.

huzzâmî ▶: bk. akhuvân/bâbûnec.

İkikardeşkanı ▶: bk. bakkam ağacı/andem.

ilaç ▶: bk. deva/devâ.

karın kurdu ▶: bk. behak/şehdânc.

kendir otunun tohumu ▶: bk. habb-i kinneb/şehdânc.

kıssâ'-i berrî ▶: *kamlûl*: Kıssâ'-i berrî dedikleri ot ki etibbâ katında maruftur.

kûrzen ▶: *luffâh*: Hoş kokulu bir ottur. Ve etibbâ katında maruf *kûrzen* dedikleri ot.

lûzî ▶: *berkûk*: Şeftali yemişi ki tuffâhu'l-Ermeni dahi derler. İki nevidir. Birisine *lûzî* derler. Çekirdeği acı olur.

maraz ▶: *azed*: Bir marazdır ki pazıda olur (*Pazıdaki hastalık*).

~ *dümâ'*: maraz veya kocalık sebebiyle gözden akan yaş. Ve eyyâm-ı rebî'de üzüm çubuğundan akan su (*Hastalık ve yaşlılık sebebiyle gözden akan yaş. İlkbahar günlerinde üzüm çubuğundan akan su*).

~ *erkân*: Yerekan derler bir marazdır ve dahi şu afete derler ki ekini vurup ifsat eder (*Yerekan denilen hastalık*).

Ekini vurup bozan afet).

~ *yereḳân*: Sarılık derler bir marazdır. İnsana arız olur. Ve ekin afetlerinden bir afettir ki ekine yetişir. Ve o ekine *zer'-i mârûḳ* ve *mîrûḳ* derler.

mîrûḳ ▶: *bk. maraz/yereḳân.*

mürr ▶: *bk. deva/lüvv*

~ *lebkûs*: *Mürr* dedikleri acı zamkın adıdır ki etibbâ katında malumdur (*Bazı ağaç kabuklarından sızan sakızimsı acı ilaç*).

papatya çiçeği ve otu ▶: *bk. akhuvân/bâbûnec.*

rabbü'l-ineb ▶: *bk. asel/dibs (Pekmez).*

reyhânü's-saleb ▶: *bk. akhuvân/bâbûnec.*

sünbüle ▶: *bk. buğday başı/sebel*: dahi buğday başına derler; *sünbüle* manasına.

şâhdânc ▶: *bk. behak/şehdânc.*

şakâyiku'n-nu'mân ▶: *bk. ağrı/şakîket.*

şeftali ▶: *bk. lûzî/berḳûḳ.*

şükâ'ât ▶: *bk. bâd-âver/şükâ'î*: Güvenik çiçeği. Ve inde'l-ba'z bir

dikenli ottur ki göz faslında sahralarda yel önünce yuvarlandığı ecelden Farisîde *bâd-âver* dediler. Bittiği yerde iki zirâ' miktarı o otun sâkı olur içi boş tüylürek yaprağı olur. Tepesinde dikenli başı olur içinde kızılca ufak çiçeği olur. Etibbâ katında fiili ḳâbizdir, müceffettir. Müfredi ve cem'i beraberdir. İlave Sîbeveyh müfredi *şükâ'ât* gelir der

tefâhî ▶: *bk. akhuvân/bâbûnec.*

tere tohumu ▶: *bk. edviye/hırf.*

tuffâhu'l-ermenî ▶: *bk. lûzî/berḳûḳ.*

üzüm çiçeği ▶: *ku'âl*: Üzüm çiçeği ki zehr-i ineb derler.

veca ▶: *rahûm*: Şu nâkaya derler ki ba'de'n-netâc rahminden *veca* hâsıl ola (*Doğum sonrası rahminde acı oluşan deve*).

yerekan ▶: *bk. maraz/erḳân.*

zehr-i ineb ▶: *bk. üzüm çiçeği/ku'âl.*

zer'-i mârûḳ ▶: *bk. maraz/yereḳân.*

SÖZLÜK

Ahterî-yi kebir'deki tıbbî terimlerin karşılıkları çeşitli sözlüklerde karşılaştırılarak koyu şekilde, sözlüklerde bulunamayan kelimeler Ahterî-yi kebir'deki karşılıklarıyla eğik şekilde yazıldı.

âir : Göz ağrısı.

âbed: İlacın faydasız kaldığı uyuz.

âbt : Deveyi ve koyunu hastalanmadan sağ iken boğazlamak.

âcen: Devenin hayası ve kıcı arasında oluşan yumru, şiş.

âcn : Yoğurma, macun kıvamına getirme.

âcnâ: Hayası ve kıcı arasında yumru oluşan.

adset : Bir asıl ufacık sivilce ve kabarcıktır ki insanda çıkar az olur ki ondan kurtulur, mühlik marazdır.

advâ : Bulaşıcı hastalık, hastalığın bulaşması.

ağrı : Hastalık, yaralanma gibi nedenlerle bedenin herhangi bir yerinde duyumsanan sürekli ve şiddetli acı; kaygı, tasa, dert.

akhuvân : Papatya çiçeği ve otu.

ala tenli : Abraş, atın tüysüz yerlerinde uyuz gibi ortaya çıkan cilt hastalığı.

alz : Hastanın titremesi.

âmih : Beyne işleyen yara.

anason : Vücudun bir yerinde görülen tutukluğu gideren ilaç, *pimpinella anisum*.

andem : İkardeşkanı dedikleri nesne, demmü'l-ahaveyn, bazılarında göre bakkam ağacı.

anyet : Güneş'te bırakılarak küçükbaş hayvanların gövdesine sürülen deve sidiği.

anzerût : Göze sürülen faydalı bir ilaç.

anzurût : Sürülünce yoğun karışımları gideren dikenli ağaç.

araku'l-hummâ : Sıtma teri.

araz : Hastalık, hastalıktan veya başka bir şeyden insanda oluşan durum.

arıklık : Zayıflık, cılızlık.

ârız : Sonradan ortaya çıkan.; Ve maraz vaki olup boğazladıkları deveye âriz derler Hastalıktan sonra boğazlanan deve.

arret : Uyuz hastalığı.

arz : Titreme, damak hastalığı, nezle.

asâr : Sürekli sulanan yara.

asel : Bal.

âsî : ilaç yapmak ve üzgün olmak.

ayâ : İyileştirilmesi mümkün olmayan hastalık.

azed : Pazıdaki hastalık.

bâbûnec-i cebelî : Papatya çiçeği.

bâbûnec : Papatya çiçeği ve otu.

bâd-âver : Güvenik çiçeği.

bağar : Devede oluşan ve su içtiği hâlde devenin kanmamasına ve sonunda devenin ölmesine sebep olan hastalık.

bakkam ağacı : Baklagillerden, odunundan kırmızı boya çıkarılan bir ağaç, *haematoxylon campechianum*.

basur : Kalın bağırsağın alt bölümünde ve anüste toplardamarların genişlemesiyle oluşan varis, hemoroit.

bedel : Elde ve ayakta olan zahmet ve ağrı.

behak : Kendir otunun tohumu ki ona *habb-i kinneb*.

bell : Hastanın iyileşmesi.

beras : Uyuşukluk, miskinlik.

beres : Genellikle yüzde oluşan küçükçe kara noktalar.

berkûk : Şeftali yemişi, *tuffâhu'l-Ermeni*.

bersam : Satlıcan, *zatlucenb*.

besbâset : Küçük Hindistan cevizinin kabuğunun öğütülmesiyle elde edilen güzel kokulu bir baharat.

bevâsîr : Basurlar.

bitnat : Dolgunluk sebebiyle oluşan mide bozukluğu.

birsâm : Deliliğe yakın bir hastalık.

buğday başı : Başak.

bükûn : Göğüs ağrısına faydalı bir bitki.

bür : Yaranın iyileşmesi ve hastanın iyi olması.

câyifet : İçe işleyen yara.

cerb : Uyuz, kaşıntı.

cerbâ : Uyuz, kaşıntı, uyuz olan kadın.

cereb : Bulaşıcı uyuz.

cerez : Binek hayvanının topuk sinirinde oluşan hastalık.

cerh : Çıban, yaralama.

cevâ : Sevda hastalığı, aşktan, gam, ve kederden kalbin yanması.

cevzü's-sûdân : Havlıcan, *cevzü's-sûdân*.

cirsâm : Delilik.

cirşâb: Hastalık sebebiyle zayıflama ve vücutta çıban çıkması.

cuhâm: Hıyarcık, insana ulaşan, onu zayıflatan, gözlerde cerahat oluşturan hastalık.

cüderî: Çiçek gibi kabarcıklar oluşturan bir hastalık; frengi.

cülbet: İyileşen yaranın derisi, pulları.

cüzâm: Aşırı sevda sebebiyle oluşan hastalık.

çıban: Vücutta oluşan sivri başlı ve irinli yara.

dâ : Hastalık.

dâhis: Tırnak kenarında oluşan şiş, dolama, kurlağın.

dâhiye: Felaket.

dakk-ı husyetü 'l-fahl : Koçun ve sair davranın hayasını dövmek.

dâne-i horasanî: Bir ilaç.

dârû: İlaç.

darüşşafaka : Yetim ve öksüzler için kurulan lise.

deber: Küçükbaş hayvanın sırtının yağır olması.

debrâ: Sırtı yağır olmuş küçükbaş hayvan.

debyet : Macun şekline getirilmiş ilaç.

dehas: Küçükbaş hayvan tırnağında oluşan yumru, şiş.

delv : Sıtma belirtisi.

deml: Yara.

demmü'l-ahaveyn:

İkikardeşkanı.

denef: Kurtulmanın mümkün olmadığı hastalık.

devâ: İlaç, bazılarına göre ilaç yapmak.

deve öksürüğü : Deve öksürüğü; bazılarına göre bir at veya devenin göğsünde oluşan rahatsızlık.

dibs: Pekmez.

dolama : Tırnak yöresindeki yumuşak bölümlerin, bazen de kemiğin iltihaplanmasından ileri gelen ağrılı şiş.

dumagu: Nezle, grip, bronşit.

dükâ: Vücudun yumuşak yerlerinde oluşan rahatsızlık.

dümâ: Kan birikmesi; hastalık ve yaşlılık sebebiyle gözden akan yaş; ilkbahar günlerinde üzüm çubuğundan akan su.

dümmel: Apse, çıban.

düsset: Nezle.

ebras: Miskin hastalığına yakalanmış olan, vücudunda yer yer beyaz leke bulunan kimse, ala tenli, beras.

ebsem : Dilsiz, sessiz, suskun.

edl : Boyun ağrısı.

edviye: İlaçlar.

edviyeli çorba : İlaçlı çorba.

efsun: Büyü, üfürük.

elem: Sıkıntı, keder, dert.

elim: Ağrıtıcı ve inletici.

emraz: Hastalıklar, marazlar.

enâsiyâ: Özel bir karışım şeklindeki ilaç).

enh : Hasta inleyip sararmak.

enîn: İleme, inilti.

enûh: Nefes nefese olmak; hastanın sık ve kesik kesik soluması ve inlemesi.

erân: Yerekan denilen hastalık; ekini vurup bozan afet.

ermed: Gözü ağrıyan kimse.

erûk: Devenin erak ağacını yemesi ve yaranın yumrusunun ağrı vermemesi.

esaf: Erkek devenin ağzında oluşan bir hastalık sebebiyle hayvanın burnunun ve gözlerinin kıllarının dökmesi; tırnağın çevresi kopup ayrılmak.

esâ : İlâç yapmak; sıkıntı, üzüntü.
esvel: Sürüye uymayan, otlakta dönüp duran erkek koyun.
etıbbâ : Tabipler, hekimler.
eyker: Enir denilen ot.
feryûn: Lebân-ı Mağribi de denilen bir darı çeşidi.
fesliyûn: Karnıyarık denilen tohum; bezr-i kutûnâ denilir.
feydûm : Tuhmgân macunu.
gabb: Gün aşırı sıtma tutmak.
gareb: Koyunda burun ve göz kılları ve tüylerini dökülmesini vesile olan hastalık.
gazap: Öfke, kızgınlık.
gelincik çiçeği : Çayırarda yetişen çok kırmızı bir çiçek.
göynüme : Yanmak; gövdede çıkan çıban.
göyündürme: Yanma, yakma; çıban.
göyünmek : Sevda hastalığı.
gussa: Gam, keder.
güvenik çiçeği : Bir cins çiçek, bazılarına göre dikenli bir ot.
habb-i kinneb : Kendir otunun tohumu.
habnâ: Çıbanlı avrat.
hafş: Göz küçükçe olması ve görme zayıflığı.
hakvet : Karın ağrısı, yürek ağrısı.
halec: Kişinin kemiklerinin ağrması.
hamas : Ağrı vermeyen şişlik.
hamâtat: Boğaz ağrısı; darı samanı.
hammet : Akrep, yılan, sivrisinek gibi haşerat ve hayvanlardan oluşan çıban.
hasal: Yürek ağrısı.
hasbet: Vücutta benek şeklinde ortaya çıkan hastalık; temregü, uyuza benzer bir hastalık, kızamık.

havb: Hastalık.
havlıcân: Zencefilgillerden kökleri baharat olarak kullanılan kokulu bir bitki.
hazâzet: Kalp ağrısı; başta görülen kepeklenme.
hebc: Devenin memesinde oluşan şişlik.
helhel: Panzehiri olmayan öldürücü zehir.
hibnet: Büyük çıban.
humvet: Hastanın yemekten sakınması.
hurf : Tere tohumu, yakıcı otlarla yapılan ilaçlar.
hiyarcık: Kasık lenf bezlerinin iltihaplanması.
hikket : Uyuz.
hikmet: Sebep, illet, hakikat.
hırbûy : Safran gibi bir ilaç.
his : Ses kısıklığı; doğum sırasında kadınlarda oluşan ağrı.
hudret : Göz kapağı içinde oluşan yara.
hulâk: Boğaz ağrısı.
humma : Sıtma.
hummâ-yı bâride : Soğuk sıtma.
hummâ-yı zâtü 'r-ri 'det : Aşırı titreten sıtma.
hunân: Burun içinde oluşan hastalık; kuşların boğazında oluşan hastalık.
hurâc: Bedenin çeşitli yerlerinde çıkan çıbanlar.
hurkat: Yanmak; göyündürme dedikleri çıban.
hûy-ı teb: Sıtma.
huzuz: Acı bir ilaç adı.
huzzâmî: Üç çeşidi olan papatya çiçeği ve otunun bir kısmına bazılarının verdiği isim.
utibât : Hastalık olmaksızın deveyi boğazlamak.

ikâf : Koyunun ayağında meydana gelen ve hayvanın aksamasına sebep olan hastalık.

ikâl : Küçükbaş hayvanların ayağında oluşan bir rahatsızlık.

iklâ : Sıtma tutmak.

ilvas : Çok yemekten midenin bozulması.

ilvez : Karın ağrısı veya karındaki cerahatlenme.

issi sıtma : Hararet oluşturan sıtma.

iyâdet : Hastayı ziyaret edip hatırını sormak, gidip görmek.

iznâ : Hastalığın kişiyi zayıflatması ve zorlanması.

izzilâ : Çok yemekten oluşan mide bozukluğu ve hastalık.

ibrâ : Beri etmek ve hastanın iyi olması.

ibridet : Soğuk ve rutubet sebebiyle oluşan hastalık.

icel : Boyun tutukluğu, boyun ağrısı.

ifakat : Sağlığına kavuşma; hastalıktan, baygınlıktan ve cinnetten kurtulmak.

İkikardeşkan : Orta Afrika'da yabani olarak yetişen palmyeye benzeyen ağacın reçinesi.

ill : Hastanın inlemesi.

illet : Hastalık, hastalık dercesine varan alışkanlık, bozukluk.

iltihâm : Yaranın deri ile kapanması.

imdat : Yaranın cerahatlenmesi).

imtilâ : Dolgunluk, dolgunluk sebebiyle oluşan mide bozukluğu.

inbicât : Murabba, ilaç olarak kullanılan terbiyelenmiş meyve suyu tatlıları.

infekat : Süt kuzusu kursağında oluşan donmuş süt gibi bir şey.

irinlenmek : İltihaplanmak, cerahatlenmek.

isâ : Deva, ilaç.

isfint : Hekimlerin kullandığı bir içecek.

isr : Göbeğinde ağrısı olmak.

iştifâ : İyileşme, sağlığına kavuşma.

kabarcık : Çiçek hastalığı.

kabas : Ciğer hastalığı.

kâfur : Hindistan'da yetişen defneye benzer küçük bir ağacın zamkından elde edilen pek beyaz ve güzel, sert kokulu bir madde.

kalebet : Hastalık, illet.

kam' : Hasta olmak, hastalandırmak.

kamlül : Kıssâ-i berrî denilen ot.

kara nokta : Benek, ben.

kara' : Deve yavrusunda olan köklü, beyazımsı sivilce ve kabarcıklar; hastalık sebebiyle oluşan saç dökülmesi.

karef : Hastalara yakın olmak.

karh : Yaralama; hasta olmak; bedende çıkan yara.

karîh : Yaralı kimse veya hasta.

karure : Sidik kabı, ördek.

kaşkaşet : Hastanın iyileşmesi.

kaşş : Yaranın iyileşmesi ve hastanın uyuması.

kedh : Yara; cerh.

keleb : Kuduz it; incitip eza etmek.

keşe : İmtila; mide doluluğu sebebiyle oluşan bozukluk.

kevr : Mukül denilen darı cinsi, mukl-i Yehûd da denilen bir ilaç.

kılâ : Ağız ağrısı.

kinnet : Dane denen çadır denen ot; bir ilaç çeşidi.

kıran : Salgın yoluyla telef eden, yok eden, kökünü kazıyan.

kıssâ'-i berrî : Bir ot cinsi.

kızamık : Genellikle çocuklarda görülen bir tür humma ile beraber vücudun kırmızimsılığından ibaret olan hastalık.

konak : Başta oluşan kepek.

kuâl : Üzüm çiçeği.

kuâs : Koyun burnunda oluşan hastalık.

kudâd : Karın ağrısı.

kuduz : Köpek, kedi gibi hayvanların ısırması veya tırmalaması ile insana geçen öldürücü hastalık.

kuhâl : Koyunda oluşan ve hayvanın derisini buruşturan hastalık.

kulâb : Yürürken deveye ağrı ve zahmet veren rahatsızlık.

kulenc : Şiddetli omuz ve sırt ağrısı, kulunç denilen rahatsızlık.

kurdaşan : Ciltte çeşitli sebeplerle oluşan kaşıntılı döküntüler, ürtiker.

kurha : Yara, ülser.

kurhân : Bir mantar cinsi.

kurhânet : Vücutta oluşan bir mantar çeşidi.

kurlağın : Tırnak yöresindeki yumuşak bölümlerin, bazen de kemiğin iltihaplanmasından ileri gelen ağrılı şiş, dolama hastalığı.

kürzen : Hoş kokulu bir ot, luffah.

kuvâm : Koyunun ayaklarında oluşan hastalık.

kuvebâ : Temregü denilen hastalık.

kübâd : Karaciğer iltihabı, ciğer ağrısı.

kûlat : Devenin arkasında oluşan hastalık.

kündüs : Bir ilaç çeşidi.

küzâzet : Soğuktan oluşan hastalık.

lâzûk : Hastalık iyileşmeden çıkmayan ve yaraya yapışan merhem.

tazmîd : Merhemli bezi yaraya sarıp bağlama.

leben : Yüksek yastıkta yatmaktan oluşan boyun ağrısı.

lebin : Yüksek yastıkta yatmaktan boynu ağrıyan kimse.

lebkûs : Mürr denilen acı Yemen zamkı.

leyy : İlaç yapmak.

luffâh : Eskiden büyücülükte kullanılan hoş kokulu bir ot.

lûzî : Tuffâhu'l-Ermeni de denilen şeftalinin bir çeşidi.

lûvv : Mürr denilen ilaç.

malûl : Hasta, sakat, kötürüm.

mağl : Yürek ağrısı, kalp ağrısı.

mags : Bağırsak ağrısı.

mantar : Çoğunlukla daride koyu kıızıl veya mor renkte oluşan bir tür hastalık, küflüce.

mâristân : Hastane.

masdûr : Göğsünde ağrısı olan.

mâssat : Hastalık sebebiyle oluşan rahatsızlık.

mazaz : Bela ve felaket acısı).

maznûk : Nezleli.

memûmet : Beyne işleyen yara.

menûf : Koklama duyusunda rahatsızlık olan.

mecrûh : Yaralı.

mekbûd : Ciğerinde hastalık olan.

melâlet : Bıkkınlık, can sıkıntısı.

melkemet : Elle vurulan yerde oluşan yara.

memûd : Midesinde ağrısı olan.

memlû : Nezleli.

menkûf : Devede ortaya çıkan ve devenin ölümüne sebep olan şişlik.

mesih : Çirkinlik, göz ve kaşın olmaması gibi çirkin görüntü, el

sürmeyle hastaların şifa bulması, Mesih.

meskâm : Çok hastalıklı olan.

mezub : Genellikle yürüyen hayvanlarda ortaya çıkan ve böyle bir rahatsızlığı olan .

mezkûm : Nezleli.

mirret : Baş dönmesi rahatsızlığı.

mîrûk : Afete uğramış ekin.

mîşkâm : Çok hastalıklı olan.

mufîk : Hastalıktan ve baygınlıktan kurtulma İki sağım arasında memede süt toplanması.

muhassel : Sütü çok emdiğinden hasta olan çocuk.

mukl: Mukl-i Yehûd denilen ilaç.

mûm: Boyun ağrısı.

murabba : Meyve suyu tatlısı, reçel, ezme.

musbîh : Hastalıktan ve beladan kurtulmuş kişi.

mûtân : Küçükbaş hayvan kıranı.

müdemmil : Çıban oluşturan.

müdnef : Hastalıktan zayıflamış olan.

müfettih : Ve çıban deşici ot.

mülâet : Midedeki rahatsızlıktan dolayı husule gelen nezle.

mürr : Arabistan'da bir ağacın zamkı.

mütelâhimet. : Deri ile birlikte epeyce de et kesilmiş olan yara.

müzevver : karışıklık çıkarılmış; hastalar için yapılan şifalı çorba.

naûr : Kanı akışı durdurulamayan kimse.

nâcis : İlaç kâr etmeyen hastalık.

nâfiz : Aşırı titreme yapan sıtma.

nâfizet : Karından vurulup arkaya çıkmış ola yara.

nâkîbet : Hastalık sebebiyle yatağa bağlı kalan ve yanlarında yaralar çıkan kişi.

nâkîh : Tam olarak iyileşip hastalıktan kurtulmayan.

nâsûr : Göz pınarlarında oluşan, yaşarma, sulanma şeklinde ortaya çıkan hastalık Aynı hastalık makatta ve diş etlerinde de oluşabilir, basur deliği.

natûl : İlaçlarla kaynatıp mâlûl kişinin az az başına dökülen su.

navtat : Göğüste oluşan yumru.

nekeb : Devenin omuzlarında olan bir hastalık; hastalanmak.

nikâf : Devede ortaya çıkan ve devenin ölümüne sebep olan yumru.

nuhtat : Devenin göğsünde oluşan hastalık.

nukrret : Ayak uyuşmak; keçinin tırnağı arasındaki rahatsızlık.

nûks : Hastalığın yeniden ortaya çıkması.

nütû : Kemiğin yuvarlak çıkıntısı; yumruluk.

onulmak : Sağlığına kavuşmak.

rabbü 'l-ineb : Üzüm pekmezi.

rahûm : Doğurduktan sonra rahminde hastalık meydana gelen deve.

rehâmet : Rahim ağrısı.

remed : Gözün ağrması, göz kapağı iltihabı.

resset : Hastalığın başkasına geçmesi.

reyhânüs-saleb : Papatya çiçeğinin bir çeşidi.

rib : Nöbeti dört günde bir gelen sıtma.

rifâ : Yaranın iyileşmesi.

rifâdet : Yara üstüne konulan baskılık bez.

rikkat : İncelik, hassaslık.

rîset : Diz ve mafsallarda oluşan ağrı.

ruhasâ : Sıtma teri.

ruhâ : Sıtma hastalığı.

rüdâ: Hastalığın nüksetmesi; beden ağrısı.

rühâsâ: Sıtma teri.

rüyûh : Zelillik, horluk, hakirlik; zayıflık.

safet: Kel, kellik; çocukların başında çıkan çıban.

saç dökülmek: Hastalık sebebiyle saç dökülmesi.

sâd : Göz hastalığı, göz ağrısı; devenin başında olan bir hastalık.

sâfr : Baş dönmesi rahatsızlığı.

sagalmak: İyileşmek, sağlığına kavuşmak.

sâlib: Titreten; titreten ateşli sıtma.

savret : Uyuza benzer bir hastalık; temregü.

seaf : Devenin ağzında olan ve hayvanın burnunun ve gözlerinin kıllarının dökülmesine sebep olan hastalık; tırnağın çevresinin kopup ayrılması.

sebel : Bulanık görme hastalığı; buğday başına, sümbüle.

sefûf: İlâçlar, devâlar, mâcunlar.

sekam : Hastalık; illet; bozukluk.

sektet: Suskun olmak Bayılan kişinin az sonra ayılması, ender olarak ölmesi.

selat: Hıyarcık denilen hastalık.

selihat: Tarçın bulunmadığında hekimlerin kullandığı bir ağaç.

sell : Verem.

semm-i kâtil: Öldürücü zehir.

seretân: Kangren, kanser.

sersâm: İnsana sersemlik veren bir hastalık, kafatası üstünde oluşan şişkinlik sebebiyle şahsın saçma sapan söz söylemesi şeklinde görülen bir rahatsızlık.

sevel: Sürüye uymama şeklinde tezahür eden, koyun ve keçilerde görülen bir hastalık.

sevlâ: Hastalık veya cinnet olmamasına rağmen sürüye uymayıp otlak yerinde dönüp duran koyun.

sicistân : Bir cins darı.

sill : Sıtmadan zayıflamak; bir çıban; verem.

sivilci : Deve yavrusunda çıkan beyaz bir kök kabarcık; hastalıktan saç dökülmesi.

sudâ: Baş ağrısı.

sufâr: Yürekte sarı suların toplanması.

suhâf: Akciğer veremi.

sukm: Zahmet, meşakkat, hastalık, maraz.

süâl : Öksürük.

süfâ : Dişi devenin ağzında oluşan bir hastalık sebebiyle hayvanın burnunun ve gözlerinin kıllarının dökmesi, tırnağın çevresinin kopup ayrılması.

sübât: Sıtma; uzun uyku şeklinde olan baygınlık; koma.

süddet: Koku almayı engelleyen bir rahatsızlık; vücudun bir yerinde görülen tutukluk.

sükürket : İlaç olarak yapılan Habeş hamurunun bir çeşidi.

sümüvv: Akrep, yılan, sivrisinek gibi haşerat ve hayvanlar.

sünbüle: Sümbül.

şâfet: Ayakta çıkan ve dağlamayınca gitmeyen çıban.

şâhdânc: Kendir otunun tohumu.

şakâyiku'n-nu'mân : Gelincik çiçeği.

şakîket: Yarım baş ve yüz ağrısı; gelincik çiçeği; şakâyiku'n-nu'mân.

şat : Açlıktan veya hastalıktan telaş içinde ağlayıp sızlanma.

şearîr: Küçükbaş hayvanlara üşüşen sinek Uyuzun yer yer her tarafa yayılmış olması.

şefet: Ayakta çıkan ve dağlamakla giderilen bir yara.

şebes: Söğüt kurdu; çıban.

şehdânc: Kendir otunun tohumu, habb-i kınneb.

şeka: Ağrı, inleme ve kızgınlık.

şeyyân: İki kardeşkanı, demü'l-ahaveyn.

şîrâ: Kurdeşen; kızamık.

şûhat: Karın ağrısı; bazılarına göre verem.

şukâk: Bir çeşit hayvan hastalığı.

şükâât: Güvenik çiçeği bazılarına göre dikenli bir ot.

şükâî: Güvenik çiçeği bazılarına göre dikenli bir ot.

ta'riq: Vücutun etli kısımlarında oluşan rahatsızlığın perhizle giderilmesi.

tahl: Dalak ağrısından incinmek.

tahtahat: Hastalık ve zayıflık sebebiyle ses bozukluğundan kurtulmak.

tâkût: Lebân-ı Mağribî de denilen feryun adı verilen darı cinsi.

takyîh: Yaranın cerahatlenmesi.

talâtulat: Bel ağrısı; bazılarına göre ilâcı ve devası olmayan dert; dâhiye/bela.

tasdî: Yarmak ve parçalamak ve baş ağrıtmak.

tasrî: Yere vurmak ve iki pare etmek.

taun: Veba denen bulaşıcı hastalık; bu hastalıkta lenf bezlerinde hâsıl olan yumruların her biri; derinin ince yerlerinde ortaya çıkan büyük çıban.

taz: Yara; cenk ederken birbirine yakın olup yoldaş gözetmek.

tecil: Birinin derdine ilaç yapmak.

tefâhî: Papatya çiçeği ve otu.

tefcî: Canını yakma, acıtıp ağrıtmak; dertli kılma.

tefsiret: Hastaların idrarını koyacak şişe, sidik kabı, karure.

tekaşkuş: Hastanın iyileşmesi; her yerden yiyecek istemek; deri soyulmak.

temahhuz: Doğum sancısı çekmek; hayvanın gebe oluşu.

temâsül: Hasta iyi olmak.

temregü: Uyuza benzer bir hastalık.

temrîz: Marazi veya hassas vücutlu veya zayıf duruma sokmak, hasta etmek.

tere tohumu: Turpgillerden yaprakları salata olarak yenen baharlı bir bitki tohumu, lepidium.

terhîm: Hastalık olmaksızın deveyi boğazlamak.

teşennüc: Buruşuk, titremek ve yaranın buruşması yani tehlikeli hâle gelmesi.

tezammüd: Yaraya merhem vurup bezle bağlamak.

tezvîr olmak: İftiraya uğramak, hileye muhatap olmak.

tıbb: Hekimlik, doktorluk, tababet; ilaçlı hastalıklar ve sihir.

tuffâhu'l-Ermeni: Şeftali; tuffah; Elma.

tuhâl: Dalak, dalak şişmesi şeklindeki hastalık.

tuhma olmak: Mide dolgunluğu ve mide fesadına uğramak, hazımsız veya imtila olmak.

tuhmgân: Feydum denen bir çeşit macun.

uhuz: Göz ağrısı, remed.

ukbûl: Hastalık sonucu dudakta çıkan küçük yaralar, çoğu kez sıtma sonunda dudakta çıkan uçuk, bazılarına göre hastalık sonrası bedendeki kalıntılar, uçuk.

unzuvân: Deve yediğinde hayvanın karnını ağrıtan bir bitki çeşidi.

urret: Devenin dudaklarında ve ayaklarında çıkan bir çıban, uyuz hastalığı.

utâş: Hasta kişinin yüreğini yakan, su içmesine rağmen kanma duygusu oluşturmaya bir hastalık.

ümmü mildem: Sıtma, humma.

va'k: Sıtma ve bundan dolayı oluşan ateş.

vabğ: Devede oluşan bir hastalık.

vahtîrek: Dâne-i horasanî denilen bir ilaç.

vâlicet: İnsanı şiddetle tutan bir hastalık.

veca: Sızı, ağrı, acı; ağrıyıp acımak, hastalık, sıkıntı.

vecc: Hayvanı hadım etmek; egir, havuz ve su birikintilerinde karnı gibi biten bir ilaç.

vecî: Ağrıtıcı ve incitici hastalık.

vecy: Çok yürüme sebebiyle atın veya devenin ayağı altında olan hastalık.

vecyâ: Ayağında rahatsızlık olan dişi deve.

verem: Şiş, yumru; tüberküloz.

vers: Yürek veya karın ağrısı.

vesab: Ağrı, hastalık.

yağır: Eğerin sürtünmesi sonucu binek hayvanının sırtında alçın yara.

yereqân: Sarılık hastalığı; bir ekin afeti.

yumru: Şiş, ur.

zabzâb: Rahatsızlık, hastalık.

zahr: Arka ağrısı.

zahq: Hastalıktan dolayı tilkinin tüyünün dökülüp derisinin açılması.

zahmet: Sıkıntı, eziyet, yorgunluk.

zamânet: Kötürümlük.

zamd: Yara üstüne bez bağlamak ve merhem vurmak.

zanh: Veba sebebiyle çıkan çıban.

zamin: Hasta ve kötürüm kimse.

zanâ: Hastalık ve aşırı zayıflık.

zatülcenp: Akciğer zarı iltihabı; akciğer veremi.

zavât: Devenin başında oluşan köklü şişlik.

zehr-i ineb: Üzüm çiçeği.

zer'-i mârûk: Ekinlere erişen bir afet çeşidi.

zibet: Genellikle yürüyen hayvanlarda ortaya çıkan rahatsızlık.

zîfân: Öldürücü zehir.

zimâd: Merhemle yaraya sarılan sargı, bez; hastalara efsun okuyucu.

zuûd: Başa soğuk geçerek nezle olmak.

zunet: Başa soğuk geçerek nezle olmak.

zûbahât: Boğaz ağrısı.

zükâm: Nezle.

züllehat: Arka ağrısı.

zünâk: Nezle.

SONUÇ

Türk dil ve din bilgini Ahteri, Muslihuddin Mustafa tarafından hazırlanan Ahterî-yi Kebir Arapça – Türkçe orta ölçekte bir sözlüktür. Ahterî-yi kebir'de geçen terimlerin çoğunun diğer sözlüklerde bulunmaması çalışmaya farklı bir önem kazandırmaktadır. Bazı maddelerde bahsi geçen nesnenin veya hususun neye yaradığı, bunların nasıl kullanılması gerektiği şeklindeki izahlar edebî ve tıbbi açıdan dikkat çekicidir. Yapılan araştırma sonucunda eserde tıpla ilgili olmak üzere eserde 209 madde başı, buna ilaveten 321 madde içi, toplam olarak 530 tıbbi terim kullanıldığı tespit edilmiştir. Alternatif tıbbın gündemde olduğu bir dönemde eski dönemlerde yapılan tecrübeler doğrultusunda insanlarda ve hayvanlarda oluşan rahatsızlıklar; bitki, hayvan, taş veya çeşitli maddelerin tıbbi yararları, bunların hangi rahatsızlığa iyi gelebileceği, bunlardan tıbbi cihetle nasıl yararlanılabileceği, konuyla ilgilenenler açısından önem arz edecektir. Özellikle dil çalışması yapanların, zooloji, biyoloji, kimya ve tıpla ilgilenenlerin de eserden faydalanacağı şüphesizdir.

KAYNAKÇA

- Ahterî Mustafa bin Şemseddin (1310;1316), Ahteri Kebir, Matbaa-i Amire, İst.; Mahmud Bey Matb., İst
- Ahterî Mustafa Muslihuddin el-Karahisari (2009), Ahterî-i Kebir, hzl. Kırkkiliç, H. A., Sancak, Y., TDK Yayn., Ank., 1320 s.; (2017), *Ahterî-yi Kebir*, Gözden geçirilmiş 2. Baskı, Ank., 1738 s.
- Devellioğlu, F., (1978), Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat, 3.bs., Doğu Ltd. Şti. Matb. Ank.
- İslâm Ansiklopedisi (1965), C: I, *Ahterî*, ME Basımevi, İst., s. 228
- Kılıç, H.,(1989), *Ahterî Muslihuddin Mustafa*, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. II, 184-185, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İst.
- Mehmed S., Mustafa Efendî (Ahterî) (1996), Sicill-i Osmanî (IV, 373), C. IV., Yayına Hzl.; Nuri Akbayır, Eski yazıdan aktaran: Kahraman S.A., Tarih Vakfı Yurt Yay., İst., s. 1159
- Parlatir, İ., (2011), Osmanlı Türkçesi Sözlüğü, 4. Baskı, Yargı Yayn., Ank.
- REDHOUSE, Sir James W., K,C. M. G., LL. D., M. R. A. S., &c. &c. &c. (1978; ilk basım: 1890), Turkish and English Lexicion Shewing in

English The Significations o The Turkish Terms, Çağrı Yay., İst., x1+2224.

REDHOUSE, Sir James W., (1974; ilk basım: 1890), Redhouse Yeni Türkçe-İngilizce Sözlük (New Redhouse Turkish-English Dictionary, Redhouse Yayn. (Amerikan Board Neşriyat Dairesi), İst., XXXII+1292+46

Şemseddin S., (1317-18), Kamus-ı Türkî, 1. C., İkdâm Matb., İst. 1317, 2. C., İst. 1318

Şemseddin S., (1306), *Ahterî*, Kamusü'l-a'lam, C. II, Mihran Mat., İst. (Kâmûsu'l-a'lam, Kaşgar Neşriyat, Ank. 1996), s. 803

Türk Ansiklopedisi (1968), C: I, *Ahterî, Mustafa*, ME Basımevi, İst., 281

Steingass, F. (1975) A Comprehensive Persian-English Dictionary, Beirut,

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, C: I, *Ahterî Mustafa*, 81-82

Türkçe Sözlük (1988), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayn., Ank., 2C

Ulaş, İ. İ., Dedeoğlu, A., (1979), Asrî Kamus İlaveli Ahterî Kebîr *Arapça – Türkçe Büyük Lûgat*: Meral Yay. İst.

Yazım Kılavuzu, (2012), Hzl., Akalin, Ş. H. vd., Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayn., Ank.

Yeğin, A., Badilli, A., Hekimoğlu, İ., Çalim, İ., (1985), Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Büyük Lûgat, TÜRKDAV Yayn., XI+1081.

<https://osmanlica.ihya.org/harf>

<https://sorularlarisale.com/osmanlica-ve-dini-terimler-lugati>